

Ο ΦΟΒΟΣ ΔΙΑ ΜΕΣΟΥ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

« Ο ΔΕ ΦΟΒΟΥΜΕΝΟΣ ΟΥ ΤΕΤΕΛΕΙΩΤΑΙ ΕΝ ΤΗ ΑΓΑΠΗ (Α΄ ΙΩ. 4:18)

ΣΤΑΥΡΟΣ Ι. ΜΠΑΛΟΓΙΑΝΝΗΣ*

Περίληψη

Ο φόβος, εκ των πλέον αρχηγόνων ψυχολογικών φαινομένων, προβάλλεται διά μέσου των αιώνων ως το πλέον καταδειναστευτικόν αρνητικόν συναίσθημα, του οποίου η παρουσία σκιαγραφείται εις όλα τα ιστορικά κείμενα υπό πολλές επί μέρους μορφάς ή ως διάχυτος απειλή. Το γενεσιουργόν αίτιον του φόβου είναι το αίσθημα της υπαρξιακής ανασφαλείας και απειλής. Αι τραγικά φοβικά εικόνες των φυσικών καταστροφών και του θανάτου ενεχαράχθησαν εις την μνήμην του ανθρώπου, από των πρώτων ήδη ετών της αβεβαίας ζωής του. Η συνειδητοποίηση, ότι καθ' ημέραν οδεύει προς τον φυσικόν θάνατον, χωρίς να γνωρίζη πότε θα επέλθη ούτος, απετέλει συγκλονιστικήν αίσθησιν, πλήρη οδύνης, έχουσα τεραστίας ψυχολογικάς διαστάσεις. Ο φόβος του θανάτου ήρχισεν να εμφωλεύη και να εγχαράσσεται εις την σκέψιν από της βρεφικής ήδη ηλικίας. Είναι σημαντικόν το γεγονός, ότι εκάστη φοβική εμπειρία επαυξάνει το αίσθημα του φόβου, εις σημείον ώστε ο φόβος να γεννά μείζονα φόβον και να ενισχύη το αίσθημα της ευρυτέρας ανασφαλείας. Η εκτίμησις του κινδύνου, εκ του οποίου εκπηγάζει ο φόβος αποτελεί συνάρτησιν, κατά κανόνα, προγενεστέρας φοβικής εμπειρίας. Η διαπαιδαγώγησις του νέου ανθρώπου εντός του πλαισίου του φόβου και της κοινωνικής ανασφαλείας συνθέτει την τραγικήν συγχορδία του άγχους και της καταθλίψεως η οποία ηχεί εις την ψυχήν του ανθρώπου. Υπήρξαν εποχαί, ως καταφαίνεται εις την λογοτεχνίαν των λαών, κατά τας οποίας ο φόβος κατέστη αληθής δυνάστης της ανθρωπίνης ζωής και προεκάλει λειτουργικήν αδρανιστήσιν εις τον καθ' ημέραν βίον. Εις την πορείαν της ανθρωπίνης ιστορίας, ο φόβος και η απειλή κατέστησαν εν συνεχεία μέσα επιβολής και εξουσίας, οδηγούντα εις την υποταγήν και υποδούλωσιν ατόμων και κοινωνιών. Ο καλλιεργούμενος φόβος κατέστη κανών και αρμοστής της καθημερινής ζωής των ανθρώπων, διεισδύων εις τας ψυχάς και την σκέψιν, καθορίζων τόσον την προσωπικήν συμπεριφοράν όσον τας πολιτικάς και τας ευρείας κοινωνικάς μορφάς συμπεριφοράς. Η αναγκαστική και επιβαλλομένη υποταγή συνεπάγεται πάντοτε την τραγωδία της συναισθηματικής και ψυχολογικής συνθλίψεως των ατόμων και της αποσβέσεως όλων των θετικών προσδοκιών αυτών. Εις το φάσμα του φόβου, εξελισσομένης της ανθρωπίνης κοινωνίας επιπροσετέθη και ο φόβος και η απειλή της ηθικής καταπίεσεως και εξουθενώσεως. Εις την σύγχρονον λαβυρινθώδη δυτικήν

κοινωνίαν ο φόβος καλλιεργείται εν εκτάσει από τα μέσα μαζικής ενημερώσεως, του τύπου της λογοτεχνίας, των εικαστικών τεχνών και της μουσικής, με αποτέλεσμα ο ακαθόριστος και διάχυτος φόβος και τα συνοδά προς αυτόν συναισθήματα να κορυφώνονται διηλεκώς. Σήμερον ο πρυτανεύων φόβος είναι φόβος των πυρηνικών όπλων, της τρομοκρατίας, των ξένων, της πείνας, της οικονομικής και κοινωνικής απαθλιώσεως και ο φόβος της εκμηδενίσεως. Εις όλας όμως τας επί μέρους αιτίας και μορφάς του φόβου, το κύριον και κυρίαρχον υπόβαθρον είναι ο υπαρξιακός φόβος, ο φόβος του θανάτου. Διά τον πνευματικόν άνθρωπον, τον αγωνιζόμενον διά την εσωτερικήν αναγέννησιν, υφίσταται ο φόβος της παλινδρομήσεως και της στερήσεως των υπερόχων εμπειριών της πνευματικής αναβάσεως και συγχρόνως ο φόβος της κοινωνικής ευθύνης. Οι ηθικοί φιλόσοφοι προσεπάθησαν να υπερβούν τον φόβον του θανάτου και να εξοικειώσουν αρμονικώς τον άνθρωπον προς αυτόν υπογραμμίζοντες την αξίαν της αυτογνωσίας και της ορθής συνειδήσεως, ενισχύοντες, εκ παραλλήλου, τας ηθικάς δυνάμεις αυτού. Η αναζήτησις προτύπων, τα όποια θα ήδυνάτο να χρησιμεύσουν ως οδηγοί εις την ανεύρεσιν των γνησίων αξιών και να συμβάλουν εις την έξοδον εκ του ζοφερού χώρου του φόβου και της θλίψεως, αποτελεί σήμερον εναγώνιον διεργασία, ιδίως διά τον νέον άνθρωπον. Διά της πίστεως και της συνειδητής πνευματικής ζωής, ο άνθρωπος εισέρχεται εις την χαρισματικήν ατμόσφαιραν της παρουσίας του θείου εις την ζωήν και την σκέψιν του και διά της ελπίδος της αιωνιότητος και υπό το κράτος της γνησίας και ανυποκρίτου αγάπης αίρεται η αγωνία του πόνου, η ανασφάλεια, η αβεβαιότης, η αίσθησις της απειλής, η θλίψις και ο φόβος του θανάτου.

Λέξεις κλειδιά : φόβος, ανασφάλεια, φιλοσοφία, πνευματική ζωή

Εισαγωγή

Εις την ιστορίαν, ο φόβος προβάλλεται διά μέσου των αιώνων ως το πλέον καταδειναστευτικόν αρνητικόν συναίσθημα¹, το οποίον εμφωλεύει διηλεκώς εις την ψυχήν, καθιστάμενον πολλάκις αναπόσπαστον στοιχείον της ανθρωπίνης υπάρξεως². Η παρουσία του σκιαγραφείται εις όλα τα ιστορικά κείμενα, άλλοτε ως φόβος του θανάτου, άλλοτε ως φόβος του τρόπου ή του χρόνου επελεύσεως του θανάτου, ως κίνδυνος προκλήσεως του θανάτου³, άλλοτε ως διάχυτος απειλή, προερχομένη από το φυσικόν περιβάλλον, από τα άγρια ζώα ή δυστυχώς από τον ίδιον τον άνθρωπον, άλλοτε ως φόβος του αγνώστου, της ασθενείας, της απωλείας της ελευθερίας και της υποδουλώσεως, ως φόβος του σωματικού ή ηθικού άγλους, της κοινωνικής απορρίψεως και απομονώσεως,

*Ομότιμος Καθηγητής Νευρολογίας ΑΠΘ
Διευθυντής Ινστιτούτου Ερεύνης διά την νόσον του Alzheimer

ως φόβος της πολιτικής ή θρησκευτικής διώξεως, ως φόβος των ετεροδόξων, ως φόβος του πολέμου⁴, της απωλείας προσφιλών προσώπων, ως φόβος της αδικίας, της δικαστικής διώξεως, της ποινής, της καταδίκης, της εκτελέσεως.

Σήμερα ο πρυτανεύων φόβος προβάλλεται, ως φόβος των πυρηνικών όπλων, της τρομοκρατίας, των ξένων, της πείνας, της οικονομικής και κοινωνικής απαθλιώσεως και ως φόβος της εκμηδενίσεως. Εις όλας όμως τας μορφάς του φόβου, το κύριον και κυρίαρχον υπόβαθρον είναι ο υπαρξιακός φόβος, ο φόβος του θανάτου⁵.

Εις τα φιλοσοφικά κείμενα το περίγραμμα του φόβου άλλοτε σχηματοποιείται εντόνως και άλλοτε διαφαίνεται εμμέσως⁶, πάντοτε όμως προβάλλεται ως συναίσθημα, το οποίον διαταράσσει την αρμονίαν της εσωτερικής γαλήνης⁷ και εισάγει την ανασφάλειαν⁸ και την αγωνίαν⁹.

Οι ηθικοί και οι σκεπτικοί φιλόσοφοι προσεπάθησαν να υπερβούν τον φόβον του θανάτου¹⁰, να συμφιλώσουν τον άνθρωπον με τον εαυτόν του, τον πλησίον του και τας συνθήκας υπό τας οποίας ζη, να αυξήσουν τον αυτοέλεγχον¹¹, την αυτογνωσίαν και την ψυχικήν ισχύν του¹², διά να δυναθῆ να νικήσῃ τελικώς το κράτος του φόβου¹³ διά της δυνάμεως της λογικής¹⁴ και να καλλιεργήσῃ την εσωτερικὴν ειρήνην, άλλοτε μὲν υπό την μορφήν της απαθείας¹⁵, άλλοτε δε υπό την μορφήν της αταραξίας¹⁶. Εις τους τραγικούς ποιητάς υπογραμμίζεται υπό μορφήν ελπίδος, ὅτι ο χρόνος ἔχει τὴν δυνατότητα να απαλύνῃ τον φόβον¹⁷ διά της επερχομένης εξοικειώσεως προς αὐτόν και ἡ σταθερά προσπάθεια αὐτῶν ἦτο ἡ απαλλαγὴ της εξαρτήσεως του ἀνθρώπου εκ των αιτίων, τα οποία εμπνέουν τον φόβον¹⁸.

Εις τον χῶρον των συγχρόνων φιλοσοφικῶν τάσεων κατεβλήθη ἡ προσπάθεια να υπογραμμισθῆ κατὰ ακραίον τρόπον ἡ αἴσθησις της ἀνθρωπίνης ἰσχύος¹⁹ διά να υπερβῆ οὗτος θριαμβευτικῶς τον φόβον και τὴν ανασφάλειαν. Ἄλλοτε ἐπεδιώχθη να καλλιεργηθῆ το πεπερασμένον της ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως²⁰ ἢ μάλλον να υπογραμμισθῆ ἡ μηδενιστικὴ ἀντίληψις της ὑπάρξεως, διά να ελαχιστοποιηθῆ ἡ τραγικότης του θανάτου.

Εις τὴν σύγχρονον λαβυρινθώδη δυτικὴν κοινωνίαν ο φόβος καλλιεργείται ἐν ἐκτάσει ἀπὸ τα μέσα μαζικῆς ἐνημερώσεως, του τύπου της λογοτεχνίας, των εικαστικῶν τεχνῶν και της μουσικῆς, παρὰ δε το γεγονός ὅτι ἡ διαβίωσις του ἀνθρώπου εἶναι ἀσφαλεστέρα σήμερον, ἐν σχέσει προς προγενεστέρας ἐποχάς, ἐν τούτοις το ἀγχος²¹, ἡ ανασφάλεια, ἡ ἀπελπισία, ἡ ἀβεβαιότης²², ἡ ἀπειλή, ο ἀκαθόριστος και διάχυτος φόβος και τα συνοδὰ προς αὐτόν συναισθήματα κορυφώνονται διηλεκῶς.

Ἡ ἀναζητήσις προτύπων, τα ὅποια θα ἠδύνατο να χρησιμεύσουν ὡς ὁδηγοὶ εἰς τὴν ἀνεύρεσιν των γνησίων αξιών και εἰς τὴν ἐξοδον εκ του ζοφεροῦ χῶρου του φόβου και της θλίψεως, ἀποτελεῖ σήμερον ἐναγώνιον διεργασίαν, ἰδίως διά τον νέον ἀνθρώπον²³. Ἡ ἀναζητήσις του ἀπολύτου²⁴ και ἡ ἐπὶ τὴ βάσει ἐνός ἀρραγούς αξιολογικοῦ συστήματος, ἐνέχοντος το στοιχεῖον της αἰωνιότητος, ἐδραΐωσις της ζωῆς, καθίσταται ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη διά να ἀποκτήσῃ το άτομον τὴν αἴσθησιν της ἀληθοῦς ἐσωτερικῆς πληρότητος.

Διά της πίστεως και της συνειδητῆς πνευματικῆς ζωῆς, ο ἀνθρώπος εἰσέρχεται εἰς τὴν χαρισματικὴν ἀτμόσφαιραν της παρουσίας του θείου εἰς τὴν ζωὴν και τὴν σκέψιν του και διά της

ἐλπίδος της αἰωνιότητος και ὑπὸ το κράτος της ἀγάπης αἴρεται ἡ ἀγωνία του πόνου, ἡ θλίψις²⁵ και το κοινωνικόν ἀγχος, παύων πλέον να ἀντιμετωπίζῃ το χάος και τὴν ἐκμηδένισιν. Ἡ νόσος δὲν εἶναι πηγὴ θλίψεως και ἀγωνίας. Ο θάνατος ἀποβάλλει τὴν τραγικότητα του, και παύει να πλανάται ἀπειλητικῶς, ἐνῶ ἡ βεβαιότης της αἰωνιότητος διανοίγει νέας υπαρξιακὰς διαστάσεις²⁶. Ἡ ἀποκάλυψις της δωρεάς του Θεοῦ εἰς τὴν ζωὴν του ἀνθρώπου²⁷ καταλύει τὴν αἴσθησιν της θνητότητος, ἐδραϊομένης της υπαρξιακῆς ἀσφαλείας και της ἐσωτερικῆς εἰρήνης.

Ἡ παθογένεια του φόβου

Ο φόβος, ὡς ἐν εκ των πλέον ἀρχηγόνων συναισθημάτων, τα ὅποια ἀκολουθοῦν τον ἀνθρώπον καθ' ὅλην τὴν ἱστορικὴν πορείαν του, ὑπὸ διαφορετικὴν ἐκάστοτε μορφήν και ἐντάσιν, ἐπιδρά τα μέγιστα εἰς τὴν διαμόρφωσιν της προσωπικότητος αὐτοῦ, τον καθορισμόν της κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς του²⁸, τὴν ψυχικὴν του ομοιόστασιν, τὴν σωματικὴν του υγιείαν, τὴν μιμικὴν ἐκφρασιν αὐτοῦ²⁹, τας ἀντιδράσεις εκ του ἀυτονόμου νευρικοῦ συστήματος και της ἔσω ἐκκρίσεως, με ὅλας τας συνοδὰς ψυχοσωματικὰς ἐκδηλώσεις αὐτῶν.

Το γενεσιουργόν αἴτιον του φόβου εἶναι το αἴσθημα της ἀνασφαλείας³⁰, το ὁποῖον ἀπορρέει ἀπὸ τὴν αἴσθησιν της ἀπειλῆς, ἡ ὁποία ἀσκεῖται ἐπὶ της ζωῆς του, της σωματικῆς ἀκεραιότητος του, της σωματικῆς και ψυχικῆς υγιείας του, της κοινωνικῆς και οικονομικῆς καταστάσεως του και ἰδίως της υπαρξιακῆς υποστάσεως και πληρότητος του³¹.

Ἡ ἐκτίμησις του κινδύνου, εκ του ὁποίου ἐκπηγάζει ο φόβος ἀποτελεῖ συνάρτησιν της προγενεστέρας φοβικῆς ἐμπειρίας του ἀτόμου, της ορατῆς ἢ ἐν γένει αἰσθητῆς παρουσίας του φοβικοῦ αἰτίου ἢ των πληροφοριῶν και περιγραφῶν, αἰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς το φοβικόν αἴτιον και τον ἐξ αὐτοῦ ἐπικείμενον κίνδυνον³², της ψυχικῆς και σωματικῆς ἰσχύος του ἀτόμου και της ψυχολογικῆς καταστάσεως αὐτοῦ³³. Εἶναι σημαντικόν το γεγονός, ὅτι ἐκάστη φοβικὴ ἐμπειρία ἐπαυξάνει το αἴσθημα του φόβου, εἰς σημεῖον ὥστε ο φόβος να γεννᾷ μείζονα φόβον και να ἐνισχύῃ το αἴσθημα της ευρυτέρας ἀνασφαλείας.

Κατὰ τὴν μακροχρόνιον ἱστορίαν του ἀνθρώπου, το αἴσθημα του φόβου προήλθεν ἀρχικῶς εκ του αἰσθήματος της ἀπειλῆς της ζωῆς του. Ἡ ἀπειλή της ζωῆς ἐλλόχευε παντοῦ ἀπὸ της γεννήσεως ἕως του γήρατος. Ἐν μέσω τῶσων φυσικῶν κινδύνων, περιβαλλόμενος ἀπὸ σωματικῶς ἰσχυρότερα εἶδη, εὐρισκόμενος ὑπὸ το κράτος ἀπειλητικῶν φυσικῶν φαινομένων, ο ἀνίσχυρος, στερούμενος φυσικῶν ἀμυντικῶν ὀπλων και ἰδιαίτερως εὐπαθῆς ἀνθρώπος ἠσθάνετο ἀκρῶς ἀνασφαλῆς και εὐάλωτος. Ἀντιμετώπιζεν τον βίαιον και αἰφνίδιον θάνατον εἰς ἕκαστον βῆμα του³⁴, ἐγνώρισεν ταχέως τὴν ἀσθένειαν και τὴν σωματικὴν ἀναπηρίαν, εἶδε τον θάνατον των γονέων, των ἀδελφῶν και των τέκνων του και αἰ τραγικὰ αὐτὰ εἰκόνες ἐνεχαράχθησαν εἰς τὴν μνήμην του ἀπὸ των πρώτων ἤδη ἐτῶν της ἀβεβαίας ζωῆς του.

Ἡ ἐκάστοτε ἐμπειρία της σωματικῆς νόσου υπογραμμίζουσα πάντοτε τὴν αἴσθησιν της ἀδυναμίας και της προσωρινότητος του, ἐνισχύει τον φόβον του θανάτου³⁵ και εἰσάγει τὴν θλίψιν και τὴν ανασφάλειαν και ὅλα τα συνοδὰ

αρνητικά συναισθήματα εις την ψυχήν του, μεταβάλλουσα την αρμονίαν του εσωτερικού κόσμου του. Η συνειδητοποίησις, ότι καθ' ημέραν οδεύει προς τον φυσικόν θάνατον, χωρίς να γνωρίζη πότε θα επέλθη ούτος, αποτελεί συγκλονιστικήν αίσθησιν, πλήρη οδύνης, έχουσαν τεραστίας ψυχολογικάς επιπτώσεις³⁶.

Αργότερον, όταν η απειλή του θανάτου προήλθεν και από τον ίδιον τον άνθρωπον, όταν αυτός έγινε μάρτυς της ανθρωποκτονίας, της αδελφοκτονίας³⁷ του μίσους³⁸, της εκδικήσεως, των επιδρομών, των πολέμων, των βιαιοπραγιών, της αιχμαλωσίας, του εξανδραποδισμού, της δουλείας και της θανατικής καταδίκης³⁹, η ανασφάλεια και ο φόβος εκορυφώθησαν και ο άνθρωπος ησθάνθη περισσότερον μόνος και αβοήθητος, εν μέσω όλης της δημιουργίας, ζών υπό σκιάν θανάτου⁴⁰.

Διά την αντιρρόπησιν της συνεχούς επικρεμαμένης απειλής επεστράτευση την ευφυΐαν του και την δημιουργικότητα του, διά να επινοήση και να κατασκευάση μέσα αμύνης και προστασίας, τα οποία δεν τον εκάλυπτον μεν πλήρως, αλλά τον προάσπιζαν υπό ωρισμένας συνθήκας μερικώς, χωρίς όμως να απαλύνουν τον φόβον και την αίσθησιν της διαρκούς απειλής.

Η τραγικότης της ανασφαλείας προσέλαβεν ιδιαίτερας διαστάσεις, όταν τα μέσα αμύνης του ανθρώπου κατέστησαν συντόμως και μέσα επιθέσεως και απειλής του συνανθρώπου του. Τα όπλα της προστασίας από τα επικίνδυνα είδη των ζώων, εξελίχθησαν εις όπλα επιθέσεως εναντίον ανθρώπων, συνήθως άλλων ομάδων και φυλών, ενίοτε όμως και της αυτής ομάδος ή δυστυχώς και της αυτής οικογενείας⁴¹. Το πυρ, ως μέσον αρχικώς θερμάνσεως, παρασκευής της τροφής και προστασίας, εγένετο μέσον καταστροφής, τιμωρίας και αφανισμού⁴². Η μάχαιρα, από εργαλείον κατασκευής εγένετο, εκ παραλλήλου, όργανον θανάτου⁴³, ο λίθος από μέσον οικοδομήσεως εγένετο όργανον καταδίκης⁴⁴ και εκδικήσεως⁴⁵. Ο φόβος του θανάτου ήρχισεν να εμφωλεύη ακόμη και εις τον χώρον της οικογενείας και να εγχαράσσεται εις την σκέψιν από της βρεφικής ήδη ηλικίας.

Υπήρξαν εποχαί, ως καταφαίνεται εις την λογοτεχνίαν των λαών⁴⁶, κατά τας οποίας ο φόβος εγένετο αληθής δυνάστης της ανθρωπίνης ζωής και προεκάλει λειτουργικήν αδρανοποίησιν εις τον καθ' ημέραν βίον⁴⁷. Η έλλειψις επιστημονικής γνώσεως, η άγνοια. αι προλήψεις⁴⁸, αι προκαταλήψεις, οι μύθοι, οι θρύλοι, η μεγιστοποίησις της φαντασίας, εδημιούργουν έν πλέγμα ανασφαλείας εις άτομα και κοινωνίας, αι οποίαί έζων καθημερινώς εντός αρραγούς φοβικού κλοιού⁴⁹ και καθώριζον την συμπεριφοράν των υπό το κράτος φόβου και τρόμου, προερχομένου από αισθητάς και υπεραισθητάς δυνάμεις⁵⁰.

Εις την πορείαν της ανθρωπίνης ιστορίας ο φόβος και η απειλή κατέστησαν εν συνεχεία μέσα επιβολής και εξουσίας⁵¹. Ο εκφοβισμός εγένετο όπλον υποταγής⁵². Υποταγής ανθρώπων εις τον ισχυρότερον⁵³, τον δυνάμενον να ασκήση τον εκφοβισμόν διά των σωματικών⁵⁴, υλικών ή αργότερον οικονομικών και πολιτικών δυνατοτήτων, τας οποίας διέθετε, υποταγής ομάδων εις τας ισχυρωτέρας ομάδας, υποταγής κοινωνιών και υποταγής εθνών εις τους διαθέτοντας μεγαλυτέραν στρατιωτικήν υπεροχήν και πολεμικήν εμπειρίαν, υποταγής ατόμων ή κοινωνιών εις την ηθικήν απαθλίωσιν, η

απελευθέρωσις εκ της οποίας είναι δυσχερεστάτη⁵⁵, υπό το φάσμα πάντοτε της καταστροφής και του θανάτου, το οποίον επλανάτο, οσάκις δεν θα υπετάσσετο ο ασθενέστερος εις την οργήν⁵⁶, την φιλοδοξίαν και τας απαιτήσεις του ισχυρωτέρου⁵⁷.

Η αναγκαστική και επιβαλλομένη υποταγή συνεπάγεται πάντοτε την τραγωδίαν της συναισθηματικής και ψυχολογικής συνθλίψεως του ατόμου, της αποσβέσεως όλων των θετικών προσδοκιών, του περιορισμού της εκφράσεως και υλοποιήσεως των νοητικών δυνατοτήτων, της στερήσεως της προηγμένης παιδείας και της ανοδικής πολιτιστικής πορείας και ενίοτε της παλινδρομήσεως των ατόμων, των κοινωνιών και των εθνών εις προγενεστέρας καταστάσεις ή της αναγκαστικής ωθήσεως αυτών εις την οδόν της φθοράς και της απαθλίωσεως.

Πολλάκις, υπό το κράτος του φόβου, κοινωνίαί, λαοί ή κράτη συνηργάζοντο διά την αντιμετώπισιν κοινού εχθρού, με σκοπόν να δυνηθούν, διά της αναπτυσσομένης συμμαχίας, να αποक्रούσουν την απειλήν, να διατηρήσουν την ελευθερίαν των και να συνεχίσουν να ζουν αυτοδυνάμω⁵⁸. Πολιτικά παρατάξεις, εις δημοκρατικάς χώρας έχουσαι διαφορετικόν ιδεολογικόν υπόβαθρον υπό το κράτος του φόβου της εκλογικής ήττης συνενώνουν, κατά την πρόσφατον ιστορίαν, τας δυνάμεις των υπό κοινόν πολιτικόν σχήμα, επιδιώκουσαι ούτω την εκλογικήν επικράτησιν.

Ο φόβος και η απειλή διεμόρφωσαν ολόκληρον ορολογίαν εις την διεθνή γλωσσολογίαν. Σειρά όρων ως εχθρός, πολέμιος, αντικείμενος, αντίπαλος, επιτιθέμενος, επιδρομέυς, εισβολεύς, βάρβαρος, βομβιστής, σφαγεύς, τρομοκράτης, οι οποίοι εντός αυτών εγκλείουν την απειλήν, τον κίνδυνον και εγκρύπτουν πολλάκις τον θάνατον, την καταστροφήν και την εκμηδένισιν, προστίθενται συνεχώς εις τον γλωσσικόν πλούτον, από αρχαιοτάτης ήδη εποχής⁵⁹.

Εις το φάσμα του φόβου, εξελισσομένης της ανθρωπίνης κοινωνίας επιπροσετέθη και ο φόβος και η απειλή της ηθικής καταπίεσεως. Ο φόβος του φυσικού ή βιολογικού θανάτου εγένετο υπό πολλών ηπιότερος και προτιμώτερος από τον φόβον του ηθικού θανάτου. Η καταπάτησις των ηθικών αξιών⁶⁰, η σύνθλιψις της αξιοπρεπειας του ανθρωπίνου προσώπου, η απόρριψις των πνευματικών αξιών, η δίωξις του ανθρώπου ή ολοκληρών κοινωνιών διά τας θρησκευτικάς⁶¹ ή ηθικάς των αξίας ησκήθησαν εν εκτάσει κατά καιρούς και ασκούνται εν πολλοίς και σήμεραν, υπό διαφορετικόν εξωτερικόν ένδυμα.

Η βιαία επιβολή θρησκειών ή πολιτικών συστημάτων, η επιβολή μέσων αναγκαστικής καθυποτάξεως της ανθρωπίνης ελευθερίας, αξιοπρεπειας, αυτοδυναμίας, αυτοσεβασμού, ως είναι αι προσβολαί, οι ονειδισμοί⁶², οι διωγμοί⁶³, αι δημεύσεις, αι εξορίαί, αι φυλακίσεις⁶⁴, τα σωματικά ή ηθικά μαρτύρια⁶⁵ και τελικώς αι εκτελέσεις, φαινόμενα και καταστάσεις, αι οποίαί επισυμβαίνουν καθ' όλην την διάρκειαν της ανθρωπίνης πορείας επί της γής, ακόμη και κατά την πρόσφατον ιστορίαν, επιβαλλόμεναι υπό νοσηρών ατόμων διατεταραγμένης προσωπικότητος⁶⁶ εντείνουν την αίσθησιν της ανασφαλείας και μεγιστοποιούν την διάστασιν της κοινωνικής και ψυχολογικής ανασφαλείας, εν σχέσει προς την βιολογικήν ή φυσικήν τοιαύτην.

Ο νέος άνθρωπος συναντά σήμεραν τον φόβον εντός του χώρου της πατρικής του οικογενείας. Βλέπει τον φόβον, την ανασφάλειαν και την αβεβαιότητα εις το πρόσωπον και το

βλέμμα των γονέων του. Μαθαίνει να φοβήται ακόμη και διά μηδαμινά αίτια, διδάσκεται παιδιόθεν τον φόβον και την απειλήν, τον γογγυσμόν και την μεμψιμοιρίαν⁶⁷, την σκοπιμότητα και την εκ φόβου ευθυγράμμισην προς τους ισχύοντες, διδάσκεται την αποδοχήν της αμυντικής συμπεριφοράς, διά την αντιρρόπησην της επιθετικότητας, την έλλειψιν εμπιστοσύνης εις τον άνθρωπον, την ύπαρξιν του ψεύδους, την έλλειψιν του αυθορμητισμού, της πηγαιότητας, του σεβασμού και της απλότητος⁶⁸, της ειλικρινείας, της αληθείας και της σωφροσύνης⁶⁹ εις την επικοινωνίαν των ανθρώπων.

Διδάσκεται εκ της νηπιακής ηλικίας την σωρείαν των κινδύνων, πραγματικών και φανταστικών⁷⁰, οι οποίοι τον περιβάλλουν πανταχόθεν και αποβάλλει σταδιακώς την γνησιότητα του, διά να δομήση έν τείχος περιχαρικών και προασπίσεως του εαυτού του και να επανορθώνη επιμελώς τας ρωγμάς, αι οποίαι κατά καιρούς επέρχονται εκ της επιθετικής συμπεριφοράς του περιβάλλοντος.

Η διαπαιδαγωγήσις του νέου ανθρώπου εντός του πλαισίου του φόβου και της κοινωνικής ανασφαλείας συνθέτει την τραγικήν συγχορδίαν του άγχους και της καταθλίψεως, η οποία ηχεί εις τα βάθη της ψυχής του συγχρόνου ανθρώπου.

Εις τα πλαίσια της φοβικής διαπαιδαγωγήσεως η αναπτυσσομένη ευαισθησία εις τα φοβικά κίνητρα είναι δυνατόν να οδηγήση ομάδα ανθρώπων πάσης ηλικίας και παιδείας εις αντιδράσεις πανικού, απλώς επί τη βάσει εσφαλμένων, αλλά αληθοφανών διαδόσεων, χωρίς να υφίσταται αληθές φοβικόν αίτιον⁷¹. Το υπόβαθρον του άγχους και της ανασφαλείας, υπό το κράτος των διαδόσεων κορυφούται ως αίσθημα εντόνου φόβου, ο οποίος οδηγεί εις μαζικάς αντιδράσεις πανικού εις ιδιαίτερος ευαισθητοποιημένον κοινωνικόν περιβάλλον⁷².

Ο φόβος, ως εμπειρία και τα συνεχή φοβικά αίτια οδηγούν εις την ανάπτυξιν σειράς εξηρημένων απαντήσεων, τόσο εκ της σωματικής όσο και εκ της ψυχικής σφαίρας εις την διαμόρφωσιν των οποίων σημαντικόν ρόλον διαδραματίζουν τα νευρωνικά δίκτυα του αμυγδαλοειδούς πυρήνος του κροταφικού λοβού του εγκεφάλου⁷³, δεδομένου ότι μορφολογικά αλλοιώσεις του κεντρικού κυρίως πυρήνος αυτού αίρουν το αίσθημα του φόβου και καταργούν τα φοβικά αντιδράσεις εκ του αυτονόμου νευρικού συστήματος⁷⁴. Ενώ, εκ παραλλήλου, αι φοβικά μνημονικά εγχαράξεις εις τον ιππόκαμπον είναι δυνατόν να μεγιστοποιήσουν τας αντιδράσεις εις τον φόβον ή να προκαλέσουν οψίμους αντιδράσεις και επί μόνης αναμνήσεως των φοβικών εμπειριών⁷⁵.

Πολλάκις διαδόσεις φοβικού χαρακτήρος καλλιεργούνται, υπό κατοχήν έννοιαν, και διασπείρονται καταλλήλως, με σκοπόν να μειώσουν την ηθικήν αντίστασιν και την αγωνιστικότητα ομάδος ανθρώπων⁷⁶ και διά του προκαλουμένου πανικού να οδηγήσουν αυτούς εις πλήρη αδρανοποίησιν, εξουθένωσιν, ήτταν και υποταγήν⁷⁷.

Φανταστικά περιγραφαί καταστροφών, κοινωνικών ανατροπών και απειλαί αιμοσταγών εκδικήσεων και τιμωριών είναι εις θέσιν, κατά κανόνα, να κάμψουν την ηθικήν αντίστασιν ευρείας ομάδος ατόμων και να οδηγήσουν αυτούς εις τον όλεθρον ή την πλήρη υποταγήν άνευ οιασδήποτε αντιστάσεως⁷⁸, καλλιεργούσαι εκ παραλλήλου εις τας επερχομένας γενεάς το αίσθημα της συνεχούς απειλής και της μεγίστης κοινωνικής ανασφαλείας, συνθλίβουσαι τας ελπίδας και προσδοκίας διά κοινωνικήν ανάταξιν και μελλοντικήν ατομικήν και κοινωνικήν

ελευθερίαν⁷⁹. Ο καλλιεργούμενος φόβος καθίσταται ο κανών και ο αρμοστής της καθημερινής ζωής των ανθρώπων, διεισδύων εις τας ψυχάς και την σκέψιν και καθορίζων τόσο την προσωπικήν συμπεριφοράν όσο ιδίως τας πολιτικές και τας ευρείας κοινωνικάς μορφάς συμπεριφοράς αυτών⁸⁰.

Είναι τραγικόν, ότι ο τρόμος αποτελεί μεταδιδόμενον συναίσθημα αμφιδρόμου χαρακτήρος. Άτομα διακατεχόμενα υπό του φόβου, μεταδίδουν αυτόν εις άλλους διά του γραπτού και προφορικού λόγου των, της συμπεριφοράς, των κοινωνικών αντιδράσεων των, των αποφάσεων των, μεγιστοποιούντες και διευρύνοντες πολλάκις την υφισταμένην απειλήν. Αντιστρόφως άτομα ανθιστάμενα εις τον φόβον, αναπτύσσοντα αμυντικούς μηχανισμούς, εκλογικεύοντα την απειλήν και τον κίνδυνον, δύναται να συμβάλλουν εις την καταστολήν του φόβου και εις την ψυχολογικήν στήριξιν των πλέον ευενδότητων και ανασφαλών ατόμων.

Εις τον πνευματικόν άνθρωπον ο φόβος και η απειλή παύουν να ασκούν επίδρασιν επί της ψυχής του⁸¹. Ο σωματικός, ο ψυχολογικός και ο κοινωνικός φόβος σταδιακώς σμικρύνονται και τελικώς εκμηδενίζονται. Η υπαρξιακή σταθερότης, η οποία προσλαμβάνει όλον και μεγαλύτερας διαστάσεις, όταν η ζωή και η φιλοσοφία του ατόμου στηρίζονται επί αναλλοιώτων αξιών και όταν υφίσταται έν αληθές νόημα ζωής και το άτομον αποκτά συνειδήσιν της αυτοτελείας του, διά της γνώσεως της αληθείας⁸² και της απελευθερωτικής ισχύος αυτής⁸³, ανεξαρτήτως των κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών συνθηκών, όταν κυρίως ανάπτει το εσωτερικόν φως⁸⁴, το οποίον καταυγάζει την ψυχήν⁸⁵ και τον νουν⁸⁶, ο φόβος, το άγχος και η θλίψις⁸⁷.

Εις την θέσιν του φόβου εγκαθίσταται η αγωνία, διά την διατήρησιν και επαύξησιν των ηθικών και πνευματικών αξιών και κυρίως η αγωνία της ενδεχομένης παλινδρομήσεως. Όταν ο άνθρωπος πραγματοποιεί έν άλμα επάνω από την φθοράν⁸⁸, υφίσταται πλέον μόνον η αγωνία της πτώσεως. Όταν ζήση την ωριότητα των πνευματικών αξιών ευλόγως διακατέχεται εκ της αγωνίας της απωλείας αυτών. Όσον δε υψηλότεραι είναι αι πνευματικά αναβάσεις, τόσο ολιγώτερος είναι ο αρχέγονος φόβος της ανασφαλείας, της απειλής και του θανάτου και τόσο μεγαλύτερος καθίσταται ο φόβος της απωλείας των πνευματικών βιώσεων και της παλινδρομήσεως εις προγενεστέρας καταστάσεις.

Κατά την πνευματικήν ανάβασιν ο φόβος, ο οποίος αρχίζει να κυριαρχή είναι ο φόβος προς τον ίδιον εαυτόν, ο φόβος προς το άγνωστον, το οποίον εγκρύπτεται εντός του ατόμου, ο φόβος προς την χοϊκότητα⁸⁹, προς την εμπάθειαν, προς τον παλαιόν άνθρωπον⁹⁰, η παρουσία του οποίου εμφωλεύει εις την ανθρωπίνην ψυχήν και χρειάζεται πολύν εσωτερικόν αγώνα και πολλήν πνευματικήν άσκησιν, διά να περιορισθή και να υποταγή εις τον νέον αναγεννηθέντα άνθρωπον⁹¹. Εις τον εσωτερικόν φόβον επιπροστίθεται ο φόβος της απωλείας της εσωτερικής ενότητος, της ειρήνης, της εσωτερικής αρμονίας, της αρραγούς εδραιώσεως και παγιώσεως ενός συμπαγούς, υπαρξιακής βαρύτητος αξιολογικού συστήματος, το οποίον συνυφαίνεται μετά του Είναι, χωρίς να υφίσταται εσωτερική πολυφωνία και χωρίς να εκτυλίσσεται το δράμα της διψυχίας⁹².

Ο φόβος της απωλείας της υπαρξιακής σταθερότητος και της εσωτερικής ευταξίας, η οποία επέρχεται όταν ο άνθρωπος διαφύγει από τον εξουθενωτικόν δαίδαλον της

όταν το άτομον υφίσταται ισχυράς συναισθηματικής δονήσεις⁹³.

Παράλληλα προς τον φόβον της παλινδρομήσεως και της στερήσεως των υπερόχων εμπειριών της πνευματικής αναβάσεως αναφέρεται και ο φόβος της κοινωνικής ευθύνης. Η κοινωνική ευθύνη αποτελεί κυρίαρχον αίσθημα εις την ψυχήν, την γνωρίζουσιν, ότι η προσωπική πορεία προσλαμβάνει πανανθρώπινον διάστασιν και το προσωπικόν αγαθόν λαμβάνει αληθή υπόστασιν, όταν πλέον καθίσταται κοινωνικόν αγαθόν. Έκαστον βήμα εις την πνευματικήν ζωήν, εκάστη καλλιεργουμένη αρετή, εκάστη πορεία προς την αλήθειαν και το αγαθόν, αναβιβάζει ουχί μόνον το άτομον αλλά και όλην την κοινωνίαν, όλη την ανθρωπότητα⁹⁴. Το εσωτερικόν φως δεν φωτίζει μόνον το άτομον αλλά καταυγάζει εντός του κοινωνικού περιγράμματος αυτού. Το αγαθόν λαμβάνει υπόστασιν όταν βιούται, ουχί μόνον υπό την έννοιαν της ατομικής ευθύνης, αλλά κυρίως υπό την έννοιαν της κοινωνικής. Ο άνθρωπος ολοκληρούται ως πρόσωπον εντός του κοινωνικού χώρου και ο προσωπικός αγών του προσλαμβάνει την αληθή διάστασιν αυτού εντός του κοινωνικού ιστού, εις την σύνθεσιν του οποίου βαρύνουσιν αξίαν έχει η μέθεξις και η λειτουργική συμβολή εκάστου προσώπου. Ο φόβος της κοινωνικής ευθύνης και η αγωνία της ανταποκρίσεως των προσδοκιών της κοινωνίας από έκαστον άνθρωπον να συμβάλει εις την διαμόρφωσιν μιάς καλλιτέρας κοινωνίας, η αξία της οποίας δεν θα στηρίζεται μόνον εις την τεχνολογικήν και οικονομικήν ανέλιξιν, αλλά εις τας βιωμένες πνευματικές αξίας, εις την πορείαν προς την αρετήν, εις τον σεβασμόν του ανθρωπίνου προσώπου, εις την πρυτάνευσιν του δικαίου και κυρίως εις το πνεύμα της ανυποκρίτου αγάπης, αποτελεί κυρίαρχον βίωμα διά τον πνευματικόν άνθρωπον⁹⁵. Ο αγών διά την προσωπικήν τελείωσιν καθίσταται αγών διά την τελείωσιν της κοινωνίας και ο φόβος διά την προσωπικήν παλινδρόμησιν καθίσταται φόβος διά την παλινδρόμησιν της κοινωνίας, οσάκις το προσωπικόν αγαθόν συνειδητοποιείται ως κοινωνικόν και το προσωπικόν συμφέρον υποχωρεί προ της ευεργετικής συμβολής εκάστου εις το κοινωνικόν σύνολον.

Ο φόβος σήμερα

Σήμερα, παρ' όλον τον αγώνα διά την γνώσιν, την τεχνολογικήν εξέλιξιν, την επιστήμην, την κατάκτησιν του διαστήματος, την βελτίωσιν των εκπαιδευτικών συστημάτων, τον σεβασμόν εις την ελευθερίαν του ατόμου και την συνεχή προσπάθειαν υπερασπίσεως των δικαιωμάτων του ατόμου, ο φόβος πλανάται συνεχώς εις την ψυχήν του ανθρώπου.

Η τρομοκρατία⁹⁶, η επιφέρουσα ισχυράς ψυχοτραυματικής επιπτώσεως⁹⁷, η νεοφανής αυτοκτονική τρομοκρατία⁹⁸, η πενία, η νόσος, η κοινωνική απόρριψις, η οικονομική και κοινωνική ανασφάλεια, προερχομένη εκ της αιφνιδίας μεταβολής των κοινωνικοοικονομικών παραμέτρων, η πολιτική αστάθεια, η αποσύνθεσις του οικογενειακού θεσμού, η τραγική εξάπλωσις της χρήσεως των εξαρτησιογόνων ουσιών εν μέσω των νέων, η κορύφωσις της αυτοχειρίας εσχάτως εις ωρισμένας κοινωνίας και το νέφος πάντοτε της απειλής του πυρηνικού πολέμου συνθέτουν την συγχορδία του φόβου, του τρόμου, της απειλής, της θλίψεως της απογνώσεως, η οποία ηχεί καθημερινώς από τα μέσα μαζικής ενημερώσεως⁹⁹ και από τα πονήματα της συγχρόνου τέχνης¹⁰⁰ και λογοτεχνίας¹⁰¹.

Καινοφανή φαινόμενα, ως ο φόβος των απαγωγών, των ληστρικών επιθέσεων εν μέση οδῷ ή εις υποκαταστήματα τραπεζών εις μεγάλα μητροπολιτικά κέντρα, των εκρήξεων βομβών εν μέση οδῷ ή εντός κτηρίων και οχημάτων¹⁰², ο φόβος της δραπετεύσεως κακοποιών εκ των σωφρονιστικών καταστημάτων και της συνεχίσεως της εγκληματικής δράσεως των, ο φόβος των διαρρήξεων, ο φόβος της επιθέσεως εις τα σχολεία υπό ανηλικών οπλοφόρων και της προκλήσεως μαζικών ανθρωποκτονιών, αποτελούν τραγικά φαινόμενα, υπογραμμίζοντα την ηθικήν και πνευματικήν ανεπάρκειαν του συγχρόνου πολιτισμού των δυτικών κοινωνιών¹⁰³.

Η διαρκώς διογκουμένη παραβατικότητα των ανηλικών και η ανεπάρκεια των σωφρονιστικών μεθόδων και συστημάτων και η μη επάρκεια των καταλλήλων εγκαθιδρυμάτων, αποτελεί αληθή απειλήν σήμερον και γεννά τον εύλογον φόβον διά την κατάστασιν της κοινωνίας του μέλλοντος. Η ταχεία γνωστοποίησις και μετάδοσις των φαινομένων της παιδικής και εφηβικής εγκληματικότητας, διά των μέσων της μαζικής ενημερώσεως, εις παγκόσμιον επίπεδον, ενισχύει την ανασφάλειαν και την αγωνίαν, ιδίως εν μέσω των συνομηλικών των και των ατόμων της προβεβηκυίας ηλικίας¹⁰⁴.

Ο φόβος σήμερον διαχέεται και εξαπλούται ισχυρότερον εις ωρισμένας χώρας εν σχέσει προς ετέρας, αναλόγως προς την παιδείαν, το πολιτιστικόν, πολιτικόν, οικονομικόν και θρησκευτικόν υπόβαθρον αυτών, την γεωγραφικήν και γεωπολιτικήν θέσιν αυτών και την ευρύτεραν ψυχολογίαν των κατοίκων των¹⁰⁵, προκαλών πάντοτε επίτασιν της υφισταμένης κοινωνικής ασταθείας και ανασφαλείας¹⁰⁶.

Εις μεγάλας μητροπόλεις οι δημόσιοι χώροι, κατά την διάρκειαν της νυκτός ενίοτε δε και κατά την ημέραν, εμπνέουν τον φόβον και καθίστανται απροσπέλαστοι, υπό της μεγαλύτερας αναλογίας των πολιτών. Σήμερον εις πολλές πολυανθρώπους πόλεις, εις ολόκληρον τον κόσμον, αναπτύσσονται αι «ζώναι του φόβου» και διαμορφώνεται η «οικολογία του φόβου»¹⁰⁷, έχουσα σοβαράς επιπτώσεις επί της ψυχικής αρμονίας των κατοικούντων εις αυτάς και των επισκεπτών των¹⁰⁸. Ταχέως αναπτυσσόμεναι πόλεις συγκεντρώνουν πληθώραν οικιστών, εχόντων τεραστίαν κοινωνικοοικονομικήν και πολιτιστικήν διαφοράς¹⁰⁹, ωρισμένοι εκ των οποίων, λόγω της οικονομικής κρίσεως και της διαρκώς διογκουμένης ανεργίας, περιθωριοποιούμενοι, προβαίνουν συχνά εις παραβατικές ενεργείας ενσπείροντες τον φόβον¹¹⁰ και την ανασφάλειαν και προκαλούντες εκρήθμους καταστάσεις¹¹¹.

Εν μέσω των κοινωνικών ομάδων, σήμερον ο φόβος είναι εντονώτερος, συνοδευόμενος υπό μεγίστης ανασφαλείας, εις τας ενδεστέρας κυρίως ομάδας και εις τας φυλετικές, εθνολογικές και θρησκευτικές μειονότητες. Εις όλας τας κοινωνικές ομάδας, με μείζονα έμφασιν τας ενδεστέρας, ο φόβος, ο προκαλούμενος εις τας γυναίκας¹¹² υπερέρχει σημαντικώς του φόβου των ανδρών και ο φόβος υπό του οποίου διακατέχονται οι γερνότεροι¹¹³ υπερέρχει του φόβου των νεωτέρων.

Εις τον χώρο της Ευρωπαϊκής Ένωσεως κατεβλήθησαν πολλάί προσπάθειαι καταστολής και υπερνικήσεως του αισθήματος του φόβου, εν μέσω των πολιτών της Ευρώπης, διά της εστιάσεως και καλλιεργείας ουσιωδών αρχών ευημερίας, ως είναι η ελευθερία, η δικαιοσύνη, η κοινωνική ασφάλεια (AFSJ)¹¹⁴ και μέριμνα, η ειρήνη¹¹⁵, η πολιτική σταθερότης, εις

αμφισβητήσεως και της αμφιβολίας, αποτελεί καταδυναστευτικών βίωμα ιδίως την θέσιν της εχθρότητας, του ανταγωνισμού και της τάσεως της υπεροχής, της πολιτικής υπερισχύσεως και της στρατιωτικής επικρατήσεως, εν μέσω των ευρωπαϊκών κρατών και των επί μέρους ευρωπαϊκών εθνότητων ευρύτερον¹¹⁶.

Εν τούτοις, παρ' όλας τας συνεχώς καταβαλλομένας προσπάθειάς¹¹⁷ ο φόβος επικρατεί εις τον Ευρωπαϊκόν χώρο και ιδίως εις ωρισμένας περιοχάς, αυξανόμενος συνεχώς, όσον αυξάνονται αι οικονομικά διαφοραί μεταξύ των ευρωσσοτέρων χωρών του βορρά και της διοικουμένης οικονομικής κρίσεως του νότου.

Η ενεργειακή κρίσις, εκ της οποίας απορρέει εν πολλοίς και η οικονομική κρίσις αποτελεί σταθερόν αίτιον φόβου εις προηγμένας κυρίως κοινωνίας, αι οποίαι προσπαθούν να σταθεροποιήσουν τας ενεργειακάς των απαιτήσεις ή να εξεύρουν επιπροσθέτους ενεργειακάς πηγάς¹¹⁸, αναπτύσσουσαι πολλάκις ισχυράς ανταγωνιστικάς σχέσεις μετά των γειτόνων των, αι οποίαι προσλαμβάνουν ουχί σπανίως τον χαρακτήρα της διπλωματικής ψυχρότητος ή την απειλήν της πολεμικής ρήξεως¹¹⁹.

Εις όλην την ανθρωπότητα επικρατεί σήμερον ο φόβος του πυρηνικού πολέμου και ευρύτερον ο φόβος της πυρηνικής ενεργείας. Όλαι αι προσπάθειαι πυρηνικού αποπλισμού εκφράζουν τον έντονον φόβον του πυρηνικού πολέμου και των ατυχημάτων, τα οποία είναι δυνατόν να προκληθούν εκ των πυρηνικών κεφαλών¹²⁰.

Παρ' όλας τας διεθνείς προσπάθειας, η εμμονή εις τον πυρηνικόν εξοπλισμόν, υπό περιφερικών κυρίως δυνάμεων, δημιουργεί έντονον την αγωνίαν του πυρηνικού πολέμου και των ανυπολογίστων εξ αυτού καταστροφών οσάκις εντείνονται αι μεταξύ των χωρών σχέσεις και η διεθνής ατμόσφαιρα φορτίζεται. Εκ παραλλήλου, τα ατυχήματα εκ των εν χρήσει πυρηνικών αντιδραστήρων καθιστούν άμεσον τον πυρηνικόν κίνδυνον και εν καιρώ ειρήνης¹²¹, ιδίως όταν αυτά είναι απότοκα ατελούς σχεδιασμού των αντιδραστήρων και πλημμελούς παιδείας του προσωπικού ή προκαλούνται εν τω πλαισίω αιφνιδίων και μη αναμενομένων φυσικών φαινομένων¹²².

Ο φόβος σήμερον «ληστεύει την ελευθερίαν του ανθρώπου»¹²³, έχει καταστή «ο έποικος του κόσμου τούτου»¹²⁴. Ο συνεχής και παρατεινόμενος «χαμηλής εντάσεως φόβος», αποτελεί το υπόβαθρον των σκέψεων, των καθημερινών εμπειριών και της πορείας του συγχρόνου ανθρώπου εις το μέλλον¹²⁵. Το σημαντικώτερον είναι ότι ο φόβος και ο καλλιεργούμενος κίνδυνος¹²⁶ αφαιρούν την ελπίδα και την χαράν από την ψυχήν και εισάγουν το αίσθημα της διηνεκούσ ανησυχίας¹²⁷.

Ο άνθρωπος προσπαθεί να τροποποιήση την διάχυτον ανησυχίαν εις συγκεκριμένον φοβικόν βίωμα, να ανεύρη σταθερόν και αληθές αντικείμενον διά να αιτιολογήση τον φόβον, να μεταβάλη την αβεβαιότητα¹²⁸ εις βεβαιότητα και το καθ' υπόθεσιν εις αληθές, να αποκαλύψη και να συνειδητοποιήση το φοβικόν αίτιον εντός της ζώσης πραγματικότητος¹²⁹.

Η κατάστροφσις και ο προγραμματισμός του μέλλοντος, ο οποίος είναι δυνατόν να πραγματοποιηθή αρμονικώς και με σημαντικόν βαθμόν ορθότητος και επιτυχίας επιβάλλεται να στηρίζεται εις το αίσθημα της ελπίδος, της ελευθερίας, της αυτεξουσιότητος και επί υψηλού αξιολογικού συστήματος εις το οποίον θα πρυτανεύουν αι ηθικά και

κοινωνικά αξία. Είναι αδύνατος ο ορθός προγραμματισμός του μέλλοντος υπό το κράτος του φόβου, των κινδύνων¹³⁰, των απειλών, της ανασφαλείας, της αντιπαλότητος, των ασόφων διεκδικήσεων, των συνεχών ανακατατάξεων και της κοινωνικής δυσαρμονίας¹³¹.

Ωρισμένοι δισχυρίζονται ότι ο φόβος δύναται να ενεργοποιήση το άτομον και να αποτελέση προαγωγικόν παράγοντα εις την ψυχικήν και κοινωνικήν του πορείαν. Εν αρμονία προς την αίσθησιν του κινδύνου, ο φόβος δύναται να ασκήση ιδιαίτεράν γοητείαν¹³² εις τον συναισθηματικόν κόσμον του ατόμου¹³³, το οποίον συνήθισεν να βλέπη τον κόσμον διά των προσεκτικών μεγεθυντικών φακών του φόβου.

Ο φόβος και ο κίνδυνος συμβάλλουν εις την συνεχή ανάπτυξιν αμυντικών μηχανισμών εις το άτομον και την κοινωνίαν ευρύτερον ή εις την διαμόρφωσιν ισορρόπων συσχετίσεων εις την επικοινωνίαν των ανθρώπων ή των εθνών. Κατ' ουσίαν όμως ο φόβος, υπό οιαδήποτε μορφήν, αυξάνει πάντοτε το αίσθημα της υπαρξιακής ανασφαλείας, το οποίον ασκεί καταδυναστευτικήν και καθηλωτικήν επίδρασιν επί της ανθρωπίνης ψυχής¹³⁴.

Είναι σημαντικόν να αναπτυχθή η προσωπικότης του ατόμου χωρίς το καταδυναστευτικόν βίωμα του φόβου¹³⁵. Εις την θέσιν των αρνητικών συναισθημάτων του φόβου, της απειλής, της ανασφαλείας, της αβεβαιότητος να επικρατούν το θάρρος, η πίστις, η ανδρεία, η γνώσις, η ελπίς, η δύναμις και η αγάπη¹³⁶. Η πνευματική συγκρότησις του ατόμου, η αυτογνωσία¹³⁷ και η απελευθέρωσις αυτού από τα πάθη της ψυχής¹³⁸ εκβάλλει όλους τους ανθρωπίνους φόβους και παραμένει εντός αυτού η βεβαιότης της παρουσίας του θείου¹³⁹, η οποία ανατείνει εκ της προσδέσεως εις την γήινην προσωρινότητα, εκβάλλει την ανθρωπίνην ανασφάλειαν¹⁴⁰, παρέχουσα εκ παραλλήλου ανεκλάλητον εσωτερικήν χαράν¹⁴¹. Διά την υπερνίκησιν του φόβου απαραίτητος είναι η εγκατάστασις της εσωτερικής αρμονίας και ειρήνης. Τα εξωτερικά αίτια, τα οποία εμβάλλουν τον φόβον και την ανασφάλειαν είναι εξαιρετικώς δυσχερές να εκλείψουν επί τη βάσει των κοινωνικοοικονομικών και των γεωπολιτικών δεδομένων των συγχρόνων κοινωνιών.

Η αλλαγή επί τα βελτίω της κοινωνίας θα στηριχθή εις την επί τα βελτίω αλλαγήν ενός εκάστου ατόμου¹⁴², το οποίον θα λειτουργή με γνώμονα τας αναλλοιώτους ηθικάς αξίας¹⁴³ και το αίσθημα της προσωπικής και κοινωνικής ευθύνης¹⁴⁴. Το κράτος του φόβου θα καταλυθή όταν η εσωτερική σταθερότης και η πνευματική ισχύς πρυτανεύσουν εις την ανθρωπίνην ψυχήν και η βεβαιότης και το φως της αιωνιότητος εκτοπίση την αγωνίαν της προσωρινότητος¹⁴⁵.

ΣΧΟΛΙΑ

1. Το συναίσθημα αποτελεί την τελική συνισταμένη αλληλοεπιδράσεων αντικειμενικών και υποκειμενικών παραγόντων, οι οποίοι καθίστανται αντιληπτοί και αναλύονται υπό συνθέτων νευρωνικών δικτύων του κρικοειδούς συστήματος, επί των οποίων επιδρούν νευροδιαβιβασταί και ορμονικοί παράγοντες. Το συναίσθημα υφίσταται ευρείαν κριτικήν ανάλυσιν κυρίως υπό νευρωνικών δικτύων της προμετωπιαίας περιοχής, ενώ εκ παραλλήλου διαμορφώνει τας αντιδράσεις του αυτόνομου νευρικού συστήματος και ασκεί καθοριστικόν ρόλον επί της συμπεριφοράς. Βλέπε και Kleinginna, Paul, R. Jr.; Kleinginna, Anne, M. 1981. 'A Categorized List of Emotion Definitions, with Suggestions for a Consensual Definition'. *Motivation and Emotion*, Vol. 5, No. 4, pp. 345- 379.
2. Öhman, Arne. 2008. "Fear and Anxiety: Overlaps and Dissociations," in Michael Lewis, Jeannette M., Haviland-Jones, and Lisa F. Barrett, eds., *Handbook of Emotions*, 3rd Edition (New York: The Guildford Press), pp.709-29.
3. Εἰς τὴν ἀρχαιότητα θαυμάσια περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (II, 52-53) ὁ φόβος ὁ ὁποῖος ἀνεφύει ἐκ τοῦ λοιμοῦ τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. «Τὸ μὲν οὖν νόσημα, πολλὰ καὶ ἄλλα παραλιπὸντι ἀτοπίας, ὡς ἐκάστω ἐτύγχανε τι διαφερόντως ἕτέρω πρὸς ἕτερον γιγνόμενον, τοιοῦτον ἦν ἐπὶ πάν τὴν ἰδέαν. καὶ ἄλλο παρελύπει κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον οὐδὲν τῶν εἰωθότων» ὁ δὲ καὶ γένοιτο, ἐς τοῦτο ἐτελεύτα. ἔθνησκον δὲ οἱ μὲν ἄμελεια, οἱ δὲ καὶ πάνυ θεραπεύμενοι. ἐν τε οὐδὲ ἓν κατέστη ἴαμα ὡς εἰπεῖν ὅτι χρῆν προσφέροντας ὠφελεῖν· τὸ γὰρ τῷ ζυνηεγκόν ἄλλον τοῦτο ἔβλαπτεν. σῶμα τε αὐταρκὲς ὄν οὐδὲν διεφάνη πρὸς αὐτὸ ἰσχύος πέρι ἢ ἀσθενείας, ἀλλὰ πάντα ζυνήρει καὶ τὰ πάση διαίτῃ θεραπεύμενα. δεινότερον δὲ παντὸς ἦν τοῦ κακοῦ ἢ τε ἀθυμία ὅποτε τις αἰσθητοὶ κάμνων (πρὸς γὰρ τὸ ἀνέλπιστον εὐθὺς τραπόμενοι τῇ γνώμῃ πολλῶ μᾶλλον προῖεντο σφᾶς αὐτοὺς καὶ οὐκ ἀντείχον), καὶ ὅτι ἕτερος ἀφ' ἑτέρου θεραπείας ἀναπιπλάμενοι ὥσπερ τὰ πρόβατα ἔθνησκον· καὶ τὸν πλείστον φόβον τοῦτο ἐνεποιεῖ. εἶτε γὰρ μὴ 'θέλειεν δεδιότες ἀλλήλους προσίεναι, ἀπώλλυτον ἐρήμοι, καὶ οἰκία πολλὰ ἐκενώθησαν ἀπορία τοῦ θεραπεύσοντος· εἶτε προσίειεν, διεφθείροντο, καὶ μάλιστα οἱ ἀρετῆς τι μεταποιούμενοι· αἰσχυρὴν γὰρ ἠφείδον σφῶν αὐτῶν ἐσιόντες παρὰ τοὺς φίλους, ἐπεὶ καὶ τὰς ὀλοφύσεις τῶν ἀπογιγνομένων τελευτῶντες καὶ οἱ οἰκείοι ἐξέκαμνον ὑπὸ τοῦ πολλοῦ κακοῦ νικώμενοι. ἐπὶ πλεόν δ' ὅμως ὀ διαπεφυγότες τὸν τε θνήσκοντα καὶ τὸν πονούμενον φκτίζοντο διὰ τὸ προειδέναι τε καὶ αὐτοὶ ἦδη ἐν τῷ θαρσαλέῳ εἶναι· δις γὰρ τὸν αὐτὸν, ὥστε καὶ κτείνειν, οὐκ ἐπελάμβανεν. καὶ ἐμακαρίζοντό τε ὑπὸ τῶν ἄλλων, καὶ αὐτοὶ τῷ παραρηγίῳ περιχαρεῖ καὶ ἐς τὸν ἔπειτα χρόνον ἐλπίδος τι εἶχον κούφης μῆδ' ἂν ὑπ' ἄλλου νοσημάτων ποτε ἔτι διαφθάρῃαν».
4. Βλέπε καὶ Ηρακλείτου διὰ τὴν επικράτησιν τῆς ἐννοίας τοῦ πολέμου εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἀνθρώπων «πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστὶ, πάντων δὲ βασιλεὺς, καὶ τοὺς μὲν θεοὺς εἰδείξε τοὺς δὲ ἀνθρώπους, τοὺς μὲν δούλους ἐποίησε τοὺς δὲ ἐλευθέρους» (Ἀποσπάσματα 22. (53)).
5. Διὰ τὸν φόβον τὸν θανάτου βλέπε τας Σωκρατικάς ἀπόψεις «δεινὸν τῶν εἴη, καὶ ὡς ἀληθὲς τὸτ' ἂν με δικαίως εἰσάγοι τις εἰς δικαστήριον, ὅτι οὐ νομίζω θεοὺς εἶναι ἀπειθῶν τῇ μαντείᾳ καὶ δεδιῶς θάνατον καὶ οἰόμενος σοφὸς εἶναι οὐκ ὦν. τὸ γὰρ τοὶ θάνατον δεδιέναι, ὡ ἄνδρες, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ δοκεῖν σοφὸν εἶναι μὴ ὄντα· δοκεῖν γὰρ εἰδέναι ἐστὶν ἂ οὐκ οἶδεν. οἶδε μὲν γὰρ οὐδεὶς τὸν θάνατον οὐδ' εἰ τυγχάνει τῷ ἀνθρώπῳ πάντων μέγιστον ὄν τῶν ἀγαθῶν, δεδίασι δ' ὡς εὖ εἰδότες [29b] ὅτι μέγιστον τὸν κακὸν ἐστὶ. (Πλάτωνος Ἀπολογία Σωκράτους 29α,29β)
6. Hume D. A Treatise of Human Nature, bk. 1, pt. 4. Everyman's Library Edition, vol. 1. JM. Dent and Sons. London 1911.
7. Hegel GWF: *Phaenomenologie des Geistes*, Werke II, Berlin 1832-1845.
8. Βλέπε καὶ Ηρακλείτου «εἰδέναι δὲ χρῆ τὸν πόλεμον ἐόντα ζυνόν, καὶ δίκην ἔριν, καὶ γινόμενα πάντα κατ' ἔριν καὶ χρεῶν» (Ἀποσπάσματα 23. (80)).
9. Frede M: *Essays in ancient philosophy*. Clarendon Press. Oxford 1987
10. Κατὰ τὸν Πλάτωνα ἡ φιλοσοφία ἀποδέχεται καὶ μελετᾷ τὸν θάνατον με ἀπλότητα, ὡς ἀναμενόμενον γεγονός μετὰ τοῦ ὁποῖου θα πρέπη νὰ συμφιλωθῇ ὁ ἀνθρώπος (Πλάτ. Φαῖδ. 64A, 65A, 81 A καὶ 67E,68B), μεταβαίνων δι' αὐτοῦ μετὰ θάρρους («θαρρῶν χρῆ», Πλάτ. Φαῖδ. 1140-115A) εἰς καλλίτεραν ζωὴν (Πλάτ. Ἀπολ.42).
11. Επικτήτου: *Εγχειρίδιον Εἰς Επικτήτου Διατριβὰς ἀπὸ Ἀρριανῶν* H.Schenk, Stuttgart aed. Teubneri 1965
12. Baloyannis SJ: *The psychotherapy in the antiquity*. Annals of the School of Theology. Aristotelian University Press 1992, pp. 432-438.
13. Ο Ἐπίκουρος ἐδίδασκεν τὴν περιφρόνησιν τοῦ θανάτου λέγων «συνέθιζε ἐν τῷ νομίζῃ μηδὲν πρὸς ἡμᾶς εἶναι τὸν θάνατον» (Επικ. Επιστ. πρὸς Μενουκίαν 124-125). Τὴν αὐτὴν περιφρόνησιν πρὸς τὸν θάνατον καὶ τὴν μετὰ θάρρους ἀντιμετώπισιν αὐτοῦ διδάσκει ἐν ἐκτάσει πολυπλεύρω καὶ ὁ στωϊκὸς Ἐπίκτητος (Επικτ. Διατρ. III, κεφ. ιγ' 14).
14. Stavros J. Baloyannis. *The philosophy of Heraclitus today* Encephalos 50, 1-21, 2013
15. Σέξτος Εμπειρικός: *Πυρρώνιοι Ὑποτυπώσεις*. Ἀπαντα 1, Εκδ. Κάκτος, Αθήνα 1998
16. Stavros J. Baloyannis *Sextus Empiricus and the scientific scepticism* Encephalos 50, 62-74, 2013.
17. Βλέπε Αἰσχύλου *Ἀγαμέμνων* στ.857 «ἄνδρες πολῖται, πρέσβος Ἀργείων τόδε, οὐκ αἰσχυνοῦμαι τοὺς φιλόνορας τρόπους λέξει πρὸς ὑμᾶς, ἐν χρόνῳ δ' ἀποφθίνει τὸ τάρβος ἀνθρώποισιν».
18. Αἰσχύλου *Ἀγαμέμνων* "Θεοὺς μὲν αἰτῶ τῶνδ' ἀπαλλαγὴν πόνων», στ.1.
19. Robert Coles, 2001 *The Secular Mind*, Princeton University Press
20. Heidegger M: *Sein und Zeit* Töbingen,(16 ed) Max Niemeyer Verlag 1986. Κατὰ τὸν Heidegger, ὁ φόβος ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ θανάτου καὶ ἐκφράζει τὴν πορείαν πρὸς τὸν θάνατον. Ὁ φόβος σημαίνει ὅτι ἡ φυσικὴ κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου διακατέχεται ὑπὸ τοῦ ἀγχους τῆς προσωρινότητος, καθ' ὅσον τὸ ἀνθρώπινον εἶναι ἐν ἐπιγνώσει τοῦ τέλους τοῦ εὐρίσκειται εἰς συνεχὴ ἀγχώδη πορεία πρὸς τὸν θάνατον.
21. Τὸ ἀγχος ἀποτελεῖ διάχυτον καὶ ἀσυγκεκριμενοποίητον αἶσθημα φόβου, τοῦ ὁποῖου τὸ ἀληθὲς αἴτιον παραμένει ἀσαφὲς παρ' ὅλην τὴν ἐντασιν αὐτοῦ καὶ τὸ εὖρος τῶν ψυχωσωματικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ. Βλέπε καὶ Sigmund Freud, *A General Introduction to Psychoanalysis*, Trans. G. Stanley Hall (New York: Horace Liveright, 1920
22. Ἡ καθημερινὴ ἀβεβαιότης, ἐγκρῦπτει τὸν φόβον ἢ μᾶλλον τὴν βεβαιότητα διὰ τὴν ἀρνητικὴν πορείαν τῶν πραγμάτων, τὸ αἶσθημα τῆς ἐν δυνάμει καταστροφῆς, τὴν ατυχὴ τελικὴν ἐκβάσιν καὶ διατηρεῖ τὸ άτομον εἰς κατάστασιν ἀναμονῆς διὰ τὰ ἐπερχόμενα δεῖνα. Βλέπε καὶ Brian Massumi, *The Politics of Everyday Fear*, (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1993),
23. Μπαλογιάννης Σ: *Τὸ ἀγχος εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Kierkegaard*. Γρηγόριος Παλαμάς, 1988; 721:8-13.
24. Soren Kierkegaard: *Fear and Trembling* Kierkegaard's Writings; 6 Howard V. Hong 1983.
25. Βλέπε καὶ Βασανουφίου «Εὐχαριστήσαι οφείλομεν τῷ θλίβοντι ἡμᾶς, ὅτι δι' αὐτοῦ κτώμεθα ὑπομονήν» Ἀπόκρισις 554. Βιβλος Βασανουφίου καὶ Ἰωάννου Τόμος Γ, Ἐτομασία, Καρέας 1997.
26. Βλέπε Ἰωάννου Χρυσοστόμου PG 55,559.
27. Σαχάρωφ Σωφρόνιου: *Ὁσόμεθα τὸν Θεόν καθὼς ἐστί*. Ἱερά Μονὴ Τιμίου Προδρόμου. Ἐσσεξ 1993
28. Lars Svendsen: *A Philosophy of Fear*. University of Chicago Press 2008.
29. Ekman, P., W.V. Friesen, and P. Ellsworth. 1982. "What emotion categories or dimensions can observers judge from facial behavior?" in P. Ekman (ed.), *Emotion in the human face* (New York: Cambridge University Press), pp. 39-55. Ἐκ παραλλήλου ὁ φόβος προκαλεῖ σειρὰν δυσαιματονομικῶν φαινομένων ἐπιδρῶν ἐπὶ τῆς σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ὁμοιοστάσεως τοῦ ὑπὸ τοῦ φόβου διακατεχομένου ἀτόμου.
30. A.T. Carr, "The Psychopathology of Fear," in *Fear in Animals and Man*, ed. W. Sluckin (New York: Van Nostrand Reinhold, 1978.
31. Μπαλογιάννης Σ: *Ἡ ὑπαρξιακὴ αγωνία*. Γρηγόριος ο Παλαμάς, 1987,70: 30-38.
32. Lowenstein, George F., Elke U. Weber, Christopher K. Hsee, and Ned Welch. 2001. "Risk as Feelings." *Psychological Bulletin*, 127, 2, pp.267-86.
33. Ἡ φοβικὴ ἀντίδρασις εἶναι δυνατόν νὰ ἐκφρασθῇ διὰ τῆς σχέσεως $F = \varphi + (\rho\varphi) + (\psi\varphi)$, ἐνθς $\varphi =$ τὸ αντικειμενικὸν φοβικὸν αἴτιον, $f (\rho\varphi) =$ ἡ ψυχολογικὴ ἀντίδρασις εἰς τὸν φόβον καὶ $\psi\varphi =$ ἡ σωματικὴ καὶ ψυχικὴ ἰσχύς τοῦ ἀτόμου.
34. «καὶ τοῖς καθημένοις ἐν χώρᾳ καὶ σκιά θανάτου» (Ματθ.4,16)
35. Ἡ πορεία τοῦ ἀνθρώπου τελεῖ ὑπὸ τὸν φόβον τοῦ θανάτου καὶ τὴν διηκενὴ ἐπιθυμίαν πρὸς ἐπιβίωσιν καὶ παράτασιν τῆς ζωῆς. Παρὰ δε τὸ γεγονός ὅτι ὁ θάνατος εἶναι τελικῶς ἀναπότρεπτος καὶ ἀποτελεῖ τὸ πλέον βέβαιον γεγονός, ἐν τούτοις ἡ κάθε ἡμέρα παρατάσεως τῆς ζωῆς ἀποτελεῖ νίκη καὶ θα πρέπη νὰ ἀποτελεῖ πηγὴν χαρᾶς καὶ ἐλπίδος. Ἰδιαιτέρον φόβον προκαλεῖ ἡ σκέψις τοῦ ἐπωδύνου θανάτου. Εἶναι ἰδιατέρως ἐκφραστικὴ ἡ εὐχή τῆς Εκκλησίας « Χριστιανὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἀνώδυνα, ἀνεπαίσχυντα, εἰρηνικά καὶ καλὴν ἀπολογίαν, τὴν ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, αἰτησώμεθα» (Ἐκ τῆς Θεῆας Λειτουργίας τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστόμου, κατὰ τὴν συναπτὴν τῶν Τιμίων Δώρων).
36. Jean-Paul Sartre, *Sketch for a Theory of the Emotions*, trans. Philip Mairet (New York: Routledge, 1962
37. «ἐξῆλθε Κάιν ἀπὸ προσώπου Θεοῦ καὶ ἤκησεν ἐν γῆ Ναϊδ κατέναντι Ἐδέμ» (Γεν. δ' 16) καὶ « ὅτι τὴ ὁδὸν τοῦ Κάιν ἐπορεύθησαν...» (Ιουδ.11)
38. Βλέπε: Ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν μὲνει ἐν τῷ θανάτῳ, πας ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἀνθρωποκτόνος ἐστὶν (Ἰωάν.Α' 3,14-15)

39. «...καὶ κατακρῖνοῦσιν αὐτὸν θανάτῳ» (Ματθ.20,18).
40. Ματθ.4,16, Λουκ.1,79.
41. «παρὰ δὲ ἀδελφὸς ἀδελφὸν εἰς θάνατον καὶ πατὴρ τέκνον, καὶ ἐπαναστήσονται τέκνα ἐπὶ γονεῖς καὶ θανατώσουσιν αὐτούς» (Ματθ.10,21)
42. ὁ χρυσὸς ὑμῶν καὶ ὁ ἄργυρος κατὶ ἡμῶν, καὶ ὁ ἴδς αὐτῶν εἰς μαρτύριον ὑμῖν ἔσται καὶ φάγεται τὰς σάρκας ὑμῶν. ὡς πῦρ ἐθησαυρίσατε ἐν ἐσχάταις ἡμέραις. (Ιακ.5,3)
43. « ἐκδικῖσον μάχαιραν καὶ αφάνισον»(Ιερ.27,21)
44. «Λίθοις λιθοβολήσατε αυτοίς, ἐνοχοὶ εἰσίν» (Λεβ.20,27)
45. «εθανάτωσαν ἐν λάκῳ ζωῆν μου καὶ ἐπέθηκαν λίθον ἐπ' ἐμέ» (Θρη.3,53)
46. Praz, Mario. Introductory Essay to Three Gothic Novels. London: Penguin Books,1968.
47. Βλέπε τὴν χαρακτηριστικὴν συμβολικὴν ἔκφραση τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ «οὐ τῆρῶν ἄνεμον οὐ σπερεῖ, καὶ βλέπων ἐν ταῖς νεφέλαις οὐ θερίσει (Ἐκκλησιαστής 11,4).
48. Dell, Christopher. Potwory: Bestiariusz, (Monsters: A Bestiary of the Bizarre). Warszawa: Wydawnictwo Albatros Andrzej Kuryłowicz, 2012 (2010).
49. Lamb, Charles. 'Witches, and Other Night-Fears'. In The Essays of Elia, in Mario Praz's Introductory Essay to Three Gothic Novels. 1968. London: Penguin Books.
50. Radford, Edwin; Radford, Mona, Augusta. Encyclopaedia of Superstitions: A History of Superstition. London: Rider and Company, (2006) 1948.
51. Βλέπε καὶ Ἀριστοτέλους Ἠθικὰ Νικομάχεια 1100α «ὅσα δὲ διὰ φόβον μειζόνων κακῶν πράττειται ἢ διὰ καλόν τι, οἷον εἰ τύραννος προστάττει αἰσχροῖν τι πράξει κύριος ἢ γονέων καὶ τέκνων, καὶ πράξαντος μὲν σφίζονται μὴ πράξαντος δ' ἀποθνήσκουσιν, ἀμφισβήτησιν ἔχει πότερον ἀκούσιά ἐστίν ἢ ἐκούσια».
52. « οὐδεὶς γὰρ ἀντέστη φοβούμενος αὐτούς»(Ἐσθ. 9,2)
53. Δούλους ἰδίους δεσπότης ὑποτάσσεται, (Τίτ.2,9)
54. «λέγει οὖν αὐτῷ ὁ Πίλατος: Ἐμοὶ οὐ λαλεῖς; οὐκ οἶδας ὅτι ἐξουσίαν ἔχω σταυρώσαι σε καὶ ἐξουσίαν ἔχω ἀπολύσαι σε;»(Ιωαν.19,10)
55. «ὃς ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους καὶ μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ» (Κολ.1,13)
56. «καὶ ἦμεν τέκνα φύσει ὀργῆς, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ» (Ἐφεσ.2,3)
57. Nietzsche, Friedrich Wilhelm, Walter Arnold Kaufmann, and R. J. Hollingdale. The will to power . New York: Random House, 1967
58. Ioannis D. Evrigenis, Fear of Enemies and Collective Action (Cambridge: Cambridge), 1-6.
59. Ferdinand de Saussure, "Arbitrary Social Values and the Linguistic Sign," Social Theory, 3rd ed., ed. Charles Lemert (Boulder: Westview Press, 2004)
60. «ὕπερογκα γὰρ ματαιότητος φθειγμένοι δελεάζουσιν ἐν ἐπιθυμίαις σαρκὸς ἀσελγείας τοὺς ὄντως ἀποφυγόντας τοὺς ἐν πλάνῃ ἀναστρεφόμενους, ἐλευθερίαν αὐτοῖς ἐπαγγελλόμενοι, αὐτοὶ δούλοι ὑπάρχοντες τῆς φθορᾶς· ὧ γὰρ τις ἤττηται, τούτῳ καὶ δεδούλωται» (Πετρ.Β,2,18-19).
61. «τίνα τῶν προφητῶν οὐκ ἐδίωξαν οἱ πατέρες ὑμῶν; καὶ ἀπέκτειναν τοὺς προκαταγγειλάντας περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ δικαίου, οὐ νῦν ὑμεῖς προδοῦναι καὶ φονεῖς γεγέννησθε» (Πραξ.7,52).
62. «οἱ ὄνειδιμοὶ τῶν ὄνειδιζόντων σε ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ» (Ρωμ.15,3).
63. « Ἐγένετο δὲ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ διωγμὸς μέγας ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις· πάντες δὲ διεσπάρησαν κατὰ τὰς χώρας τῆς Ἰουδαίας καὶ Σαμαρείας, πληρὴ τῶν ἀποστόλων. συνεκόμεσαν δὲ τὸν Στέφανον ἄνδρες εὐλαβεῖς καὶ ἐποίησαν κοπετὸν μέγαν ἐπ' αὐτῷ» (Πραξ.8,1-2)
64. «πρὸ δὲ τούτων πάντων ἐπιβαλοῦσιν ἐφ' ὑμᾶς τὰς χεῖρας αὐτῶν καὶ διώξουσιν, παραδίδόντες εἰς συναγωγὰς καὶ φυλακάς» (Λουκ.21,12),
65. «προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων· παραδώσουσι γὰρ ὑμᾶς εἰς συνέδρια, καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν μαστιγώσουσιν ὑμᾶς»(Ματθ.10,17).
66. Βλέπε Assmann H (1953). Some personal recollections of Adolf Hitler. US. Naval Institute Proceedings 79: 1289- 1295. Καὶ Walters J (1975). Hitler's encephalitis: a footnote to history. J Operative Psychiatry 699-112.
67. « Οὐτοὶ εἰσὶν γογγυσταί, μεμψίμοιροι κατὰ τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν πορευόμενοι καὶ τὸ στόμα αὐτῶν λαλεῖ ὑπέρογκα, θαυμάζοντες πρόσωπα ωφελείας χάριν» (Ιουδ.16-17)
68. Βλέπε καὶ Ἡρακλείτου «ὕβριν χρῆ σβεννύναι μᾶλλον ἢ πυρκαϊήν» (Ἀποσπάσματα 98. (43).
69. Βλέπε καὶ Ἡρακλείτου «σωφρονεῖν ἀρετὴ μεγίστη, καὶ σοφίη ἀληθῆα λέγειν καὶ ποιεῖν κατὰ φύσιν ἐπαίαντας» (Ἀποσπάσματα 79. (112).
70. Le Guin, Ursula K. (1975). 'The Child and the Shadow'. The Quarterly Journal of the Library of Congress, Vol.32, No. 2 (April), 141.
71. Georges Lefebvre, The Great of Fear of 1789: Rural Panic in Revolutionary France (New York: Vintage-Random House, 1973; translated by Joan White),
72. Βλέπε ἐν τῷ αὐτῷ, σελ.133.
73. Davis, M., Hitchcock, J. M, Rosen, J. B. (1987). Anxiety and the amygdala: Pharmacological and anatomical analysis of the fearpotentiated startle paradigm. In G. H. Bower (Ed.), The psychology of learning and motivation (pp. 263-305). San Diego, CA: Academic Press.
74. Gentile, C. G., Jarrel, T. W., Teich, A., McCabe, P. M., & Schneiderman, N. (1986). The role of amygdaloid central nucleus in the retention of differential Pavlovian conditioning of bradycardia in rabbits. Behavioural Brain Research, 20, 263-273.
75. Hirsh, R. (1974). The hippocampus and contextual retrieval of information from memory: A theory. Behavioral Biology, 12, 421-444 stimuli. Society for Neuroscience Abstracts, 12, 752.
76. Βλέπε σχετικῶς Gagliano Giuseppe. Guerra psicologia. Saggio sulle moderne tecniche militari, di guerra cognitiva e disinformazione. Introduzione del Gen. Carlo Jean, Editrice Fuoco, Roma 2012 .
77. Clay Ramsay, The Ideology of the Great Fear (Baltimore: Johns Hopkins University Press,1992).
78. Petr Alekseevich Kropotkin, The Great French Revolution, 1789-1793 (London: Heinemann, 1909; translated by N. F. Dryhurst),
79. Zygmunt Bauman, Liquid Fear (Cambridge: Polity, 2006
80. Michel Foucault, Security, Territory, Population: Lectures at the College de France, trans. Graham Burchell (New York: Palgrave Macmillan, 2007), 21.
81. Φόβος οὐκ ἐστίν ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἀλλ' ἡ τελεία ἀγάπη ἐξὼ βάλλει τὸν φόβον (Ιωάν. Α' 4,18)
82. Οἶδαμεν δὲ ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἦκει καὶ δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινόν καὶ ἐσμέν ἐν τῷ ἀληθινῷ (Ιωάν.Α' 5, 20) καὶ « διὰ τὴν ἀληθειαν τὴν μένουσαν ἐν ἡμῖν καὶ μεθ' ἡμῶν ἔσται εἰς τὸν αἰῶνα (Ιωαν.Β' 1). Ἴδε καὶ Βασανουφίου «Εάν οὖν θέλομεν μὴ φοβεῖσθαι αὐτούς, σταθῶμεν ἐν τῇ ἀληθείᾳ, ἐν φόβῳ Θεοῦ» Ἀπόκρισις 830. Βιβλὸς Βασανουφίου καὶ Ἰωάννου Τόμος Γ, Ετομῆσιν Καρέας 1997.
83. «γινώσασθε τὴν ἀληθειαν, καὶ ἡ ἀληθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς» (Ιωάν.8,32)
84. «ὃ δὲ ποιῶν τὴν ἀληθειαν ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς» (Ιωάν.3, 21),
85. «νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ· ὡς τέκνα φωτός περιπατεῖτε· Ἐ 9 ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ Πνεύματος ἐν πάσῃ ἀγαθῶσύνῃ καὶ δικαιοσύνῃ καὶ ἀληθείᾳ» (Ἐφεσ.5,8-9).
86. Βλέπε διὰ τὴν ωραιότητα τοῦ εσωτερικοῦ φωτός τοὺς ἀνυπερβλήτους λόγους τοῦ Ευαγγελιστοῦ Ἰωάννου ...καὶ ἀναγγέλομεν ὑμῖν ὅτι ὁ Θεὸς φῶς ἐστὶ καὶ τὸ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἐστὶ οὐδεμία (Ιωαν.Α' 1,4-5) ...καὶ ἡ σκοτία παράγεται καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ἤδη φαίνει..(Ιωαν.Α' 2,8-9)
87. Ἁγίου Μαξίμου: Περί ἀγάπης Δ.57-78, PG 90,1061 A
88. ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης»(Ἐφεσ.4,22) «ἐνα ἄλλα πᾶνω ἀπ' τὴν φθορὰ» ἔκφρασις τοῦ Ὀδυσσεῆ Ἐλῆτη.
89. «οἶος ὁ χοϊκός, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί, καὶ οἶος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι. 49 καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ» (Κορ.Α 15,48-49).
90. «τοῦτο γινώσκοντες, ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ» (Ρωμ.6,6).
91. «πᾶσα πικρία καὶ θυμὸς καὶ ὀργὴ καὶ κραυγὴ καὶ βλασφημία ἀρῆθη ἀφ' ὑμῶν σὺν πάσῃ κακίᾳ»(Ἐφεσ.4,31).
92. Βλέπε «ἀνὴρ διψυχὸς ἀκατάστατος ἐν πάσῃς ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ» (Ιακ.1,8).
93. «ἐκαστος δε πειράζεται ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας ἐξελλκόμενος καὶ δελεαζόμενος» (Ιακ.1,14-15) καὶ «ὅπου γὰρ ζήλος καὶ ἐριθεία, ἐκεἶ ἀκαταστασία καὶ παν φαῦλον πράγμα, ἡ δὲ ἄνωθεν σοφία πρῶτον μὲν ἀγνὴ ἐστίν, ἐπεὶ εἰρηλική, ἐπιηκὴς, εὐπειθὴς, μεστὴ ἐλέους καὶ καρπῶν ἀγαθῶν , ἀδιάκριτος καὶ ἀνυπόκριτος»(Ιακ.3,16-18).
94. Μπαλογιάννης Σ.: Ἡ ψυχολογικὴ διάστασις τῆς διαταραχῆς τῆς κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου. Ἱρηγόριος Παλαμάς 1966; 761: 41-65.
95. Πόσον ευστόχως καθορίζεται τὸ μέτρον τῆς κοινωνικῆς εὐθύνῃς εἰς τὸν χρόνον τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος «Το δε τέλος πάντες ὁμόφρονες, συμπαθεῖς, φιλάδελφοι, εὐσπλαχνοὶ, φιλόφρονες, μὴ ἀποδιδόντες κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἢ λλοιδόριαν ἀντὶ λλοιδόριας, τουναντίον εὐλογοῦντες, εἰδότες ὅτι εἰς τοῦτο ἐκλήθητε, ἵνα εὐλογίαν κληρονομήσητε» (Πετρ.Α' 3,8-9).
96. Μέγιστον παράδειγμα συγχρόνου τρομοκρατικῆς ἐκδηλώσεως εἶναι ἡ ἐπίθεσις εἰς τὴν Νέαν Ὀρκην καὶ τὴν Οὐάσινγκτον τῆς 11ης Σεπτεμβρίου τοῦ 2001, ἡ ὁποία κατέληξε ἐν τὸν θάνατον 3062. (US State Department, 2002). Ὀλη ἡ ἔκτοτε διαμορφωθεῖσα ατμόσφαιρα, εἰς παγκόσμιον ἐπίπεδον, ἀντικατοπτρίζει τὸν βαθμὸν καὶ τὴν ἔκτασιν τῶν φοβικῶν αντιδράσεων τῆς συγχρόνου κοινωνίας. Βλέπε σχετικῶς: Alan C. Miller, "Officials Warn of Potential for al Qaeda strike." Los Angeles Times, August 4, 2003. Ἀπὸ τὸν Οκτώβριον τοῦ 2001 ἕως τὸν Μάρτιον τοῦ 2002, εὐρεία σειρά δημοσκοπήσεων καὶ ψυχολογικῶν μελετῶν ἀπεκάλυψεν ὅτι τα 86% τῶν πολιτῶν ἀνέμενον καὶ ἕτερον τρομοκρατικὸν πλῆγμα, τα δε 50% ἠσθάνθησαν ἔντονον ἄγχος, τὸ ὁποῖον παρέμενεν πλέον σταθερὸν ἐπὶ πολὺν χρόνον μετὰ τὴν τρομοκρατικὴν ἐμπειρίαν. Βλέπε σχετικῶς: Huddy, et al "Threat, Anxiety, and Support of Antiterrorism Policies." American Journal of Political Science, Vol. 49, No. 3 (Jul., 2005), pp. 593-608. Μετὰ ἀπὸ σειρά τρομοκρατικῶν ἐπιθέσεων, ὁ φόβος τῆς

- τρομοκρατίας κατέστη ο αληθής εφιάλτης των συγχρόνων δυτικών κοινωνιών και επηρέασε σημαντικές την συμπεριφοράν της κοινωνίας και των αρχών έναντι ωρισμένων κοινωνικών ομάδων. Βλέπε σχετικά Amy Gardner, "Nine Muslim Passengers Removed from Jet," *The Washington Post*, January 2, 2009. Αι τρομοκρατικά επιθέσεις εις την Μαδρίτην τον Μάρτιον του 2004 και εις το Λονδίον τον Ιούλιον του 2005 συνεπλήρωσαν το ψηφιδωτόν του τρόμου της συγχρόνου κοινωνίας. Δέκα πέντε ημέρας μετά την βομβιστικήν επίθεσιν του Λονδίνου περιεγράφη κορύφωσις της ανασφαλείας και του φόβου εις τους κατοίκους της πόλεως, φαινόμενα τα οποία ήρχισαν να υποχωρούν μετά πάροδον τριών μηνών. Βλέπε Rubin, G. J. και συνεργ. (2005). Psychological and behavioral reactions to the bombings in London on 7 July 2005: cross sectional survey of a representative sample of Londoners. *British Medical Journal* 331:606, 17 September. Σημειωτέον, ότι ως πατήρ της τρομοκρατίας δύναται να θεωρηθή ο Maximilien Robespierre, διά της διακηρύξεως του τον Φεβρουάριον του 1794. Βλέπε Robespierre, M. (1794). Report upon the principles of political morality which are to form the basis of the administration of the interior concerns of the Republic. *Modern History Sourcebook: Maximilien Robespierre: Justification of the Use of Terror*.
97. Βλέπε σχετικά London Assembly (2006) Report of the 7 July Review Committee. London: Greater London Authority και Tulloch, J. (2006). One day in July: experiencing 7/7 London: Little, Brown. Edkins, J. (2007). Missing persons: Manhattan, September 2001. In: Dauphine, E. and Masters, C. (eds.) *The logics of biopower and the war on terror: living, dying, surviving*. New York: Palgrave Macmillan, pp. 25-42.
98. Robert Pape, "The Logic of Suicide Terrorism," *The American Conservative*, July 18, 2005. Βλέπε εκ παραλλήλου και Garrison, A. (Ed.) (2002). *Terrorism: Past, present and future – a training course*. Wilmington, DE: Delaware Criminal Justice Council. Garrison, A. (2003). *Terrorism: The nature of its history*. *Criminal Justice Studies*, 16(1), 39-52.
99. Βλέπε την περιγραφήν των φοβικών αντιδράσεων των τηλεθεατών εις φανταστικές απειλητικές και φοβικού χαρακτήρος εκπομπάς της τηλεοράσεως εις το έργον του Hadley Cantril, *The Invasion from Mars: A study in the psychology of panic* (New York: Harper Torchbook, 1966
100. Ίδε το έργον «Guernica» του Pablo Picasso, εις την πινακοθήκην Reina Sophia εις την Μαδρίτην.
101. Οι κούφιοι άνθρωποι
Είμαστε οι κούφιοι άνθρωποι
Είμαστε οι παραγεμισμένοι άνθρωποι
πού σκύβουμε μαζί
Κρανία γεμάτα άχυρο
Αλλοίμονο!
Οι αποξηραμένες φωνές μας, όταν
ψιθυρίζουν μαζί
είναι ήσυχες και χωρίς σημασία
σάν άνεμος πάνω σέ ξερό χορτάρι
ή βήματα αρουραίων, πάνω σέ σπασμένα γυαλιά
μέσα στο στεγνό μας κελάρι
Θωμάς Στερν Ελιοτ. Ποιήματα : μεταφραση Αλκη Τσελέντη, εκδ. Δωδώνη, 2004
102. Βλέπε σχετικά Post, J., Sprinzak, E., & Denny, L. (2003). The terrorists in their own words: Interviews with 35 incarcerated Middle Eastern terrorists. *Terrorism and Political Violence*, 15(1): 171-184.
103. John J. DiIulio, "The Coming of Super-Predators." *The Weekly Standard*, November 27, 1995. και Don Terry, "Prison for Young Killers Renews Debate on Saving Society's Lost," *The New York Times*, January 31, 1996
104. David Altheide, *Creating Fear: news and the construction of crisis* (Piscataway: Aldine Transaction, 2002),
105. Deaton, Angus. 2008. "Income, Health and Well-Being around the World: Evidence from the Gallup World Poll," *Journal of Economic Perspectives* 22, 2, pp.53-72. Ο Μοΐσι (2009), χαρακτηρίζει τας ηπείρους και τας χώρας επί τη βάση του ιδιαίτερου συναισθηματικού υποβάθρου των κατοίκων των. Κατ' αυτών οι κάτοικοι της Ασίας χαρακτηρίζονται διά την ελπίδα των εις το μέλλον, οι κάτοικοι της Μέσης Ανατολής διά το αίσθημα της ταπεινώσεως και οι κάτοικοι της Ευρώπης διά τον φόβον των. Η αίσθησις του φόβου και αι φοβικάι εν γένει αντιδράσεις είναι εμφανέστεραι εις τον κάτοικον των χωρών της νοτίου Ευρώπης, εν σχέσει προς τους κατοίκους των βορείων χωρών. Daniel Treisman *The Geography of Fear* NBER Working Paper No. 16838 Issued in February 2011 UCLA International Institute
106. Ο φόβος διά τα πυρηνικά όπλα, διά τας νόσους και τα ιατρικά σφάλματα είναι τριπλάσιος εις την Πορτογαλίαν εν σχέσει προς την Ολλανδίαν.
107. Mommsen, W. (1982). Non-legal violence and terrorism in western industrial societies: An historical analysis. In W. Mommsen and G. Hirschfeld (Eds.), *Social protest, violence and terror in nineteenth and twentieth century Europe* (pp. 384-403). London: Berg Publishers.
108. Davis, Mike. *Ecology of Fear: Los Angeles and the Imagination of Disaster*. New York: Henry Holt, 1998.
109. Sorkin, Michael. *Some Assembly Required*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 2001.
110. Σήμερον ο πληθυσμός των πόλεων σημαντικώς μεταβάλλεται εν σχέσει προς το παρελθόν. Συμφώνως προς τας αναφοράς των Ηνωμένων Εθνών (State of the Cities Report) το Lagos θα είναι η Τρίτη μεγαλύτερα πόλις του κόσμου, μετά από το Tokyo και το Mumbai, ενώ το Μιλάνον, το Εσσην και το Λονδίον θα παύσουν να συγκαταλέγονται εις τας 30 μεγαλύτερας πόλεις και η Νέα Υόρκη, η Οσάκα και οι Παρίσιοι θα ευρίσκονται εις σαφώς μικροτέραν θέσιν, εν σχέσει προς την τρέχουσαν. Διά τας κοινωνικάς και οικονομικάς συνεπείας της διαρκώς αυξανομένης αστυφιλίας βλέπε και την συμβολήν του Sassen, Saskia. *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1991.
111. Διά την τάσιν ατόμων ή κοινωνικών ομάδων να προκαλούν εκ συστήματος εκρύθμους καταστάσεις ο Ηράκλειτος εξέφρασθη ως ακολούθως «Υες βορβόρω ήδονται μάλλον ή καθαρώ ύδατι» (Αποσπάσματα 93. (13).
112. Βλέπε σχετικά Boscarino, J. A., Figley, C. R. and Adams, R. E. (2003). Fear of terrorism in New York after the September 11 terrorist attacks: implications for emergency mental health 21 and preparedness. *International Journal of Emergency Mental Health* 5(4), pp. 199-209.
113. West, D. M. and Orr, M. (2005). Managing citizen fears: public attitudes towards urban terrorism. *Urban Affairs Review* 41(1), pp. 93-105.
114. Study Group on Europe's Security Capabilities (2004) *A Human Security Doctrine for Europe: The Barcelona Report*. Η εσωτερική ασφάλεια της Ηνωμένης Ευρώπης εστηρίχθη κυρίως (α) εις την ανταλλαγήν πληροφοριών και κοινήν εκτίμησιν των υφισταμένων απειλών, (β) εις την διασυνοριακήν συνεργασίαν, (γ) εις την εναρμόνισιν των εθνικών συστημάτων ασφαλείας και (γ) εις την ανάληψιν κοινών επιχειρήσεων καταστολής της εγκληματικότητος. Βλέπε σχετικά Monar, J. (2009) *The EU and Internal Security: Origins, Progress, Limits and Prospects of a Growing Role*. Area: Europe ARI 112/2009 Date: 15/7/2009.
115. Kant, I. (1995) *Eternal Peacer*. Belgrade, Valjevo: Gutenberg galaxy. "Not a single agreement should be considered a peace agreement if it was made containing a secret seed of a future war"
116. Morgenthau, H. (1985) *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. 6th edition. Columbus: McGraw-Hill, pp. 3-17.
117. Buono, L. (2009) „From Tampere to The Hague and beyond: towards the Stockholm Programme in the area of freedom, security and justice.“ *Era Forum*, No. 10, pp. 333-342.
118. Hass, J W.; Bagley, G S.; Rogers, R W. Coping with the energy crisis: Effects of fear appeals upon attitudes toward energy consumption. *Journal of Applied Psychology*, Vol 60(6), Dec 1975, 754-756
119. Rocks, L Runyon, R P *The energy crisis*, Monograph, Crown Publishers, New York 1972.
120. Βλέπε σχετικά Μπουκουβάλα Χρ. Ο ρόλος των πυρηνικών όπλων στην πιθανή σύγκρουση δύο περιφερικών δυνάμεων Η περίπτωση Ινδίας-Πακιστάν. Διακαλαδική Επιθεώρηση ΑΔΙΣΠΟ 26,1-20,1913. Institute for National strategic Studies (INSS), *Weapons of Mass Distruction: New Perspectives on Counterproliferation*, 1995.
121. Το ατύχημα του Chernobyl το 1986 εις την Ουκρανίαν ήτο αποτέλεσμα ατελώς σχεδιασμένου πυρηνικού αντιδραστήρος, ο οποίος εχρησιμοποιείτο υπό ατελώς εκπαιδευμένου προσωπικού. Η έκρηξις αυτού είχαν ως αποτέλεσμα την απελευθέρωσιν των 5% του ραδιενεργού υλικού αυτού και κυρίως ιωδίου-131 και καϊσίου-137 επί δέκα ημέρας εις την ατμόσφαιραν (5200 PBq (I-131 eq) 20,000 mSv). Δύο μέλη του εργατικού δυναμικού απεβίωσαν την νύκτα του ατυχήματος και 28 εντός ολίγων εβδομάδων εκ της πυρηνικής μολύνσεως της ατμοσφαιρας. Πλέον των χιλίων εργατών εξετέθησαν εις υψηλάς δόσεις ακτινοβολίας. Εκτός δε από την κορύφωσιν του καρκίνου του θυρεοειδούς και έτεραι μορφαί νεοπλασιών ενεφανίσθησαν υπό ηυξημένην συχνότητα μετά από το ατύχημα εις ευρείαν γεωγραφικήν έκτασιν. Βλέπε σχετικά World Health Organization Health Effects of the Chernobyl Accident and Special Health Care Programmes, Report of the UN Chernobyl Forum Expert Group "Health", Geneva 2006 (ISBN: 9789241594172).
122. Μετά από τον σεισμό ύψους 9.0 εις τας 2.46 μμ την Παρασκευήν 11 Μαρτίου του 2011, ο οποίος είχαν επίκεντρον 130 km από την πόλιν Sendai της ανατολικής ακτής της νήσου Honshu της Ιαπωνίας, το δημιουργηθέν tsunami των 15 μέτρων αδραναιοποίησεν την παροχήν ενεργείας και την δυνατότητα ψύξεως εις τους τρεις Fukushima Daiichi πυρηνικούς αντιδραστήρας, ως αποτέλεσμα την υπερθέρμανσιν αυτών εντός τριών ημερών και την απελευθέρωσιν ραδιενεργείας (940 PBq (I-131 eq) εις την ατμόσφαιραν επί 4-6 ημέρας. Κυρίως απελευθερώθη Ιώδιον-131, η ημιπερίοδος της ζωής του οποίου ανέρχεται εις 8 ημέρας, Καϊσίον-137, η ημιπερίοδος του οποίου είναι 30 έτη και Καϊσίον-134, έχον ημιπερίοδον ζωής δύο

ετών. Εκ του ατυχήματος δεν εσημειώθησαν μεν άμεσοι θάνατοι, αλλά 100.000 άνθρωποι εξετοπίστησαν εκ της περιοχής διά την αποφυγή των συνεπειών του ατυχήματος. Εν τούτοις, έως του Οκτωβρίου του 2012 εσημειώθησαν 1000 θάνατοι, οι οποίοι συνδέονται με το τραγικόν αυτό γεγονός. Βλέπε σχετικώς Report of the Japanese Government to the IAEA Ministerial Conference on Nuclear Safety -The Accident at TEPCO's Fukushima Nuclear Power Stations, Nuclear Emergency Response Headquarters, Government of Japan, June, 2011 και Fukushima Nuclear Accident Analysis Report (Interim Report), Tokyo Electric Power Company, December 2011.

123. "robs us of our freedom" Lars Svendsen: A Philosophy of Fear University of Chicago Press 2008

124. Svensen LFH (2008). Philosophy of Fear. Geopoetika, Beograd.

125. "low-intensity fear ... that surrounds us and forms a backdrop of our experiences and interpretations." Lars Svendsen A Philosophy of Fear University of Chicago Press 2008.

126. Barry Glassner, The Culture of Fear (New York: Basic Books, 1999

127. Δημοσκοπήσεις και ψυχολογικά έρευνα αποκαλύπτουν, ότι μετά από τα τρομοκρατικά επεισόδια το αίσθημα της ανησυχίας και της αβεβαιότητας κορυφούνται εις τον ευρύ πληθυσμόν και συνοδεύονται από σειράν ψυχοσωματικών φαινομένων, ως είναι αι διαταραχαί του ύπνου, η αδυναμία συγκεντρώσεως, αι ταχυκαρδία και αι γαστρεντερικά διαταραχαί κατά την διάρκειαν των αεροπορικών πτήσεων και ιδίως η κορύφωσις των αγχωδών αντιδράσεων. Βλέπε σχετικώς Huddy, et al. "The Consequences of Terrorism: Disentangling the Effects of Personal and National Threat." Political Psychology, Vol. 23, No. 3, Special Issue: 9/11 and Its Aftermath: Perspectives from Political Psychology (Sep., 2002), pp. 485-509.

128. Βλέπε τας απόψεις του Wilkinson `` είναι αποδεκτόν από όλους του κοινωνιολόγους το γεγονός, ότι σήμερον διερχόμεθα περίοδον μεγίστης αβεβαιότητας, ανασφαλείας και άγχους... τα οδυνηρά αποτελέσματα των οποίων είναι πέραν πάσης αμφισβήτησεως" (Wilkinson I, 2001 Anxiety in a Risk Society (Routledge, London) σελ. 42).

129. Barry Glassner, The Culture of Fear (New York: Basic Books, 1999.

130. "τηρών άνεμον ού σπερεί, καί βλέπων έν ταις νεφέλαις ού θερίσει" (Εκκλησιαστής 11,4).

131. Είναι ιδιαίτερος εκφραστικός ο χαρακτηρισμός του κόσμου υπό του Ηρακλείτου « Όσπερ σάρμα εικη κεχμενόν ό κάλλιστος, φησίν Ηράκλειτος, ό

κόσμος» (Αποσπάσματα 123. (124).

132. Kant I:Fundamental principles of the metaphysics of ethics. Paton, Hutchinson, London 1723

133. Lars Svendsen A Philosophy of Fear University of Chicago Press 2008 (Τέταρτον κεφάλαιον) .

134. Εις το έργον του «Η έννοια της αγωνίας» ο Kierkegaard (1980) περιγράφει τον φόβον και την αγωνίαν ως εσωτερικά φαινόμενα, τα οποία προέρχονται εκ του βάθους της ψυχής και προκαλούν τον τρόπον και την ανασφάλειαν, εκ των οποίων ο άνθρωπος προσπαθεί αγωνιωδώς να απαλλαγή. Εις την προσπάθειαν αυτήν ούτος είναι δυνατόν να οδηγηθή εκ του μηδενός και εκ της υπαρξιακής κρίσεως εις τον χώρον της αληθούς πίστεως, της ελευθερίας και της αιωνιότητος (Kierkegaard S, 1980 The Concept of Anxiety (Princeton University Press, Princeton, NJ).

135. "έκει έδειλιασαν φόβω, ού ούκ ήν φόβος, ότι ό Θεός έν γενεά δικαία» (Ψαλμός 13,5).

136. «Εχούσης γάρ τι της ψυχής αγαπητικόν εν εαυτή, και πεφουκίας, ώσπερ αισθάνεσθαι και διανοείσθαι και μνημονεύειν, ούτω και φιλείν.» (Πλουτάρχου Σόλων,7,3,1-4)

137. Βλέπε το του Ηρακλείτου «έδιζήσάμην έμευτόν» (Αποσπάσματα 87. (101).

138. Χαρακτηριστική είναι η εικών του πάθους υπό του Ηρακλείτου «άνήρ όκόταν μέθυσθη, άγεται υπό παιδός άνήβου σφαλλόμενος, ούκ έπαίτων όκη βαίνει, ύγρη την ψυχήν έχων» (Αποσπάσματα 121. (117).

139. «ό φόβος Κυρίου άγνός, διαμένων εις αιώνα αιώνος: τά κρίματα Κυρίου άληθινά, δεδικαιωμένα επί τό αυτό, 11 έπιθυμητά ύπερ χρυσίον και λίθον τίμιον πολόν και γλυκύτερα ύπερ μέλι και κηρίον»(Ψαλμός 18,10-11).

140. Βλέπε και Ηρακλείτου «είναι γάρ έν τό σοφόν, έπίστασθαι γνώμην, ότέη έκυβέρνησε πάντα διά πάντων» (Αποσπάσματα 77. (41).

141. Αγαλιάσθε, δικαιοί, έν Κυρίω· τοίς ευθέσι πρέπει αίνεσις (Ψαλμός 32,1).

142. Βλέπε και Ηρακλείτου «είς έμοί μύριοι, έάν άριστος ή» (Αποσπάσματα 5. (78).

143. Βλέπε και Ηρακλείτου «ήθος γάρ άνθρώπειον μέν ούκ έχει γνώμας, θεϊον δέ έχει» (Αποσπάσματα 90. (49)).

144. Βλέπε εκ παραλλήλου Eliot TS Η ιδέα μιάς Χριστιανικής Κοινωνίας. Μετάφρ. Λένα Παπαθεμελή Αρμός, Αθήναι 2013.

145. «καί νύξ ούκ έσται έτι, και ού χρεία λύχνου και φωτός ήλίου, ότι Κύριος ό Θεός φωτιεί αυτούς, και βασιλεύσουσιν εις τοūs αιώνας τών αιώνων» (Αποκ.22,5).

BIBLIOΓΡΑΦΙΑ

1. Αισχύλου Τραγωδία Agamemnon, ed. G. Murray, 2nd edn. Oxford: Clarendon Press, 1955
2. Alekseevich Kropotkin, Petr, and N F Dryhurst. The Great French Revolution, 1789-1793. Heinemann, 1909.
3. Αριστοτέλους Ηθικά Νικομάχεια J. Bywater (ed), Aristotle's Ethica Nicomachea. Oxford, 1894, translated by William David Ross Clarendon Press 1908
4. Assmann H. Some personal recollections of Adolf Hitler. US. Naval Institute Proceedings 79: 1289- 1295, 1953.
5. Baloyannis SJ. Suicide and death in Stoic philosophy. Honorary Volume to Metropolitan Pantleimon the 2nd. Thessaloniki 1990, pp. 380-391
6. Βαρανουφίου και Ιωάννου Βίβλος Τόμος Γ, Ετοιμασία, Καρέας 1997.
7. Bauman, Zygmunt. Liquid Fear. Cambridge: Polity, 2006.
8. Boscarino J.A. Figley, C. R. and Adams, R. E. (2003). Fear of terrorism in New York after the September 11 terrorist attacks: implications for emergency mental health and preparedness. International Journal of Emergency Mental Health 5(4), pp. 199-209.
9. Buono, L. (2009) From Tampere to The Hague and beyond: towards the Stockholm Programme in the area of freedom, security and justice. " Era Forum, No. 10, pp. 333-342.
10. Cantril Hadley. The Invasion From Mars: A Study in the Psychology of Panic. New York: Harper Torch book, 1966.
11. Lamb Charles. 'Witches, and Other Night-Fears'. In The Essays of Elia, in Mario Praz's Introductory Essay to Three Gothic Novels. 1968. London: Penguin Books.
12. Davis, Mike. Ecology of Fear: Los Angeles and the Imagination of Disaster. New York: Henry Holt, 1998.
13. Davis, M., Hitchcock, J. M., Rosen, J. B. (1987). Anxiety and the amygdala: Pharmacological and anatomical analysis of the fearpo-
14. tentiated startle paradigm. In G. H. Bower (Ed.), The psychology of learning and motivation (pp. 263-305). San Diego, CA: Academic Press.
15. Deaton, Angus. 2008. "Income, Health and Well-Being around the World: Evidence from the Gallup World Poll," Journal of Economic Perspectives 22, 2, pp.53-72.
16. Di Iulio, John D. "The Coming of Superpredators." The Weekly Standard [Montgomery] 27 Nov. 1995.
17. Edkins, J. (2007). Missing persons: Manhattan, September 2001. In: Dauphine, E. and Masters, C. (eds.) The logics of biopower and the war on terror: living, dying, surviving. New York: Palgrave Macmillan, pp. 25-42.
18. Ekman, P., W.V. Friesen, and P. Ellsworth. 1982. "What emotion categories or dimensions can observers judge from facial behavior?" in P. Ekman (ed.), Emotion in the human face (New York: Cambridge University Press), pp. 39-55.
19. Eliot TS Η ιδέα μιάς Χριστιανικής Κοινωνίας. Μεταφρ. Λένα Παπαθεμελή Αρμός, Αθήναι 2013.
20. Evrigenis, Ioannis D. Fear of Enemies and Collective Action. Cambridge: Cambridge UP, 2008.
21. Foucault, Michel. Security, Territory, Population: Lectures at the College de France. Trans. Graham Burchell. New York: Palgrave Macmillan, 2007.
22. Freud, Sigmund. A General Introduction to Psychoanalysis. Trans. G. Stanley Hall. New York: Horace Liveright, 1920.
23. Fukushima Nuclear Accident Analysis Report (Interim Report), Tokyo Electric Power Company, December 2011.
24. Gagliano Giuseppe. Guerra psicologia. Saggio sulle moderne tecniche militari, di guerra cognitiva e disinformazione. Introduzione

- del Gen. Carlo Jean, Editrice Fuoco, Roma 2012.
24. Garrison, A. (Ed.) *Terrorism: Past, present and future – a training course*. Wilmington, DE: Delaware Criminal Justice Council.
  25. Garrison, A. (2003). *Terrorism: The nature of its history*. *Criminal Justice Studies*, 16(1), 39–52, 2002.
  26. Gentile C G, Jarrel T W, Teich A, McCabe P M, Schneiderman N. The role of amygdaloid central nucleus in the retention of differential Pavlovian conditioning of bradycardia in rabbits. *Behavioural Brain Research*, 20, 263-273, 1986.
  27. Glassner, Barry. *The Culture of Fear*. New York: Basic Books, 1999.
  28. Hass J W, Bagley G S, Rogers R W. Coping with the energy crisis: Effects of fear appeals upon attitudes toward energy consumption. *Journal of Applied Psychology*, 60(6), 754-756, 1975.
  29. Hegel GWF: *Phaenomenologie des Geistes, Werke II*, Berlin 1832-1845.
  30. Hirsh R. The hippocampus and contextual retrieval of information from memory: A theory. *Behavioral Biology*, 12, 421-444, 1974.
  31. Huddy Leonie, Stanley Feldman, Theresa Capelos, Colin Provost. "The Consequences of Terrorism: Disentangling the Effects of Personal and National Threat." *Political Psychology* 23: 593-608. 2002.
  32. Huddy Leonie. "Threat, Anxiety, and Support of Antiterrorism Policies." *American Journal of Political Psychology* 49 : 593-608, 2005.
  33. Hume D. *A Treatise of Human Nature*, bk. 1, pt. 4. Everyman's Library Edition, vol. 1. JM. Dent and Sons. London 1911.
  34. Kant I: *Funtamental principles of the metaphysics of ethics*. Paton, Hutchinson, London 1723.
  35. Kant I. *Eternal Peacer*. Belgrade, Valjevo: Gutenberg galaxy, 1995.
  36. Kierkegaard S. *The Concept of Anxiety*. Princeton University Press, Princeton, NJ 1980
  37. Kierkegaard Soren: *Concluding Unscientific Postscript*. Princeton University Press 1944.
  38. Kierkegaard Soren, *The concept of dread*. Transl. W. Lowry, N. Jersey, Princeton Univ. Press, 1973.
  39. Kirk GS: *Natural changes in Heraclitus*. *Mind* 1951; 60:3542.
  40. Kirk GS: *Heraclitus: The cosmic fragments* Cambridge 1954.
  41. Kirk GS, Raven JE, Schofield M: *The Presocratic Philosophers: A critical History with a selection of texts*. Second Edition, Cambridge University press. 1995
  42. Kleinginna Paul R. Jr. Kleinginna Anne M. 'A Categorized List of Emotion Definitions, with Suggestions for a Consensual Definition'. *Motivation and Emotion*, 5 (4): 345- 379, 1981.
  43. Lefebvre Georges. *The Great Fear of 1789: Rural Panic in Revolutionary France*. Trans. Joan White. New York: Random House, 1973.
  44. Le Guin, Ursula K. 'The Child and the Shadow'. *The Quarterly Journal of the Library of Congress*, 32 (2), 141, 1975.
  45. Lowenstein, George F., Elke U. Weber, Christopher K. Hsee, and Ned Welch. 2001. "Risk as Feelings," *Psychological Bulletin*, 127, 2, pp. 267-286.
  46. Μακαρίου Αιγυπτίου: Ομιλία Πνευματικά, *Migne J.P. Patrologia Graeca*, 34, 449-822, Paris 1857-1866.
  47. Miller Alan C. "Officials Warns of Potential for Al Qaeda Strike." *Los Angeles Times* 4 Aug. 2003.
  48. Mommsen W. Non-legal violence and terrorism in western industrial societies: An historical analysis. In W. Mommsen and G. Hirschfeld (Eds.), *Social protest, violence and terror in nineteenth and twentieth century Europe* (pp. 384–403). London: Berg Publishers 1982.
  49. Morgenthau, H. (1985) *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. 6th edition. Columbus: McGraw-Hill, pp. 3–17.
  50. Μπαλογιάννης Σ.: Η ψυχολογική διάσταση της διαταραχής της κοινωνικής συμπεριφοράς του συγχρόνου ανθρώπου. *Γρηγόριος Παλαμάς* 1966; 761: 41-65.
  51. Μπαλογιάννης Σ.: Η μελαγχολία του Kierkegaard εις την ζωήν και το έργο του. *Γρηγόριος Παλαμάς* 1988; 81:303-351.
  52. Μπαλογιάννης Σ.: Σωκράτης κατά τον Kierkegaard. *Αρχαία Ελληνική Ιατρική* 1994; 11:349-259.
  53. Μπαλογιάννης Σ.: Τα βιώματα της ψυχής εις τον φιλοσοφικόν στοχασμόν του Soren Kierkegaard. *Κύριλλος Αλεξανδρείας* 1999, σελ.309-352.
  54. Μπαλογιάννης Σ. Ι. Ηράκλειτος ο Εφέσιος, από την δίνην της μελαγχολίας εις την αρμονίαν του Λόγου. *Εγκέφαλος* 2001; 38: 1-20.
  55. Μπαλογιάννης Σ. Ι. Ηράκλειτος ο Εφέσιος και η εποχή μας. *Εγκέφαλος* 2013; 50, 1-21.
  56. Μπουκουβάλα Χρ. Ο ρόλος των πυρηνικών όπλων στην πιθανή σύγκρουση δύο περιφερικών δυνάμεων Η περίπτωση Ινδίας-Πακιστάν. *Διακαλαδική Επιθεώρηση ΑΔΙΣΠΟ* 26, 1-20, 1913.
  57. Öhman, Arne. 2008. "Fear and Anxiety: Overlaps and Dissociations," in Michael Lewis, Jeannette M. Haviland-Jones, and Lisa F. Barrett, eds., *Handbook of Emotions*, 3rd Edition, New York: The Guildford Press, pp.709-29.
  58. Pape Robert. "The Logic of Suicide Terrorism," *The American Conservative*. July 18, 2005.
  59. Post J, Sprinzak E, Denny L. The terrorists in their own words: Interviews with 35 incarcerated Middle Eastern terrorists. *Terrorism and Political Violence*, 15(1): 171–184, 2003.
  60. Πλάτων *Απολογία Σωκράτους* (ed. John Burnet, 1903)
  61. Radford Edwin, Radford Mona Augusta. *Encyclopaedia of Superstitions: A History of Superstition*. London: Rider and Company, (2006) 1948.
  62. Ramsay Clay. *The Ideology of the Great Fear*. Baltimore: Johns Hopkins UP, 1992.
  63. Report of the Japanese Government to the IAEA Ministerial Conference on Nuclear Safety -The Accident at TEPCO's Fukushima Nuclear Power Stations, Nuclear Emergency Response Headquarters, Government of Japan, June, 2011.
  64. Rocks L, Runyon R P. The energy crisis, Monograph, Crown Publishers, New York 1972.
  65. Rubin G J, Brewin C R, Greenberg N, Simpson J, Wessely S. Psychological and behavioural reactions to the bombings in London on 7 July 2005: cross sectional survey of a representative sample of Londoners. *British Medical Journal* 331:606, 17 September 2005.
  66. Runge William. *Worlds of Fear: Discourses of Collective Threat*. Thesis submitted to Wesleyan University, Middletown, Connecticut 2009.
  67. Sartre Jean-Paul. *Sketch for a Theory of the Emotions*. Trans. Philip Mairet. New York: Routledge, 1962.
  68. Sassen Saskia. *The Global City*: New York, London, Tokyo. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1991.
  69. Sluckin W, (ed). *Fear in Animals and Man*. New York: Van Nostrand Reinhold, 1978.
  70. Sorkin Michael. *Some Assembly Required*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 2001.
  71. Study Group on Europe's Security Capabilities, *A Human Security Doctrine for Europe: The Barcelona Report*. 2004
  72. Svendsen Lars. *A Philosophy of Fear*. Trans. John Irons. London: Reaction Books, 2007.
  73. Terry Don. "Prison for Young Killers Renews Debate on Saving Society's Lost." *The New York Times* [New York] 31 Jan. 1996
  74. Treisman Daniel. *The Geography of Fear* NBER Working Paper No. 16838 Issued in February 2011 UCLA International Institute.
  75. West D M, Orr M. Managing citizen fears: public attitudes towards urban terrorism. *Urban Affairs Review* 41(1): 93-105, 2005.
  76. World Health Organization *Health Effects of the Chernobyl Accident and Special Health Care Programmes*, Report of the UN Chernobyl Forum Expert Group "Health", Geneva 2006 (ISBN: 9789241594172).
  77. Walters J. Hitler's encephalitis: a footnote to history. *J Operative Psychiatry* 699-112; 1975.